

**СУ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФАКУЛТЕТ КЛАСИЧЕСКИ И НОВИ ФИЛОЛОГИИ
КАТЕДРА АНГЛИЦИСТИКА И АМЕРИКАНИСТИКА**

Светлана Йорданова Танева

**ОСНОВНИ ТЕНДЕНЦИИ В ТЕРМИНОЛОГИЧНИТЕ
СИСТЕМИ НА ДЕНТАЛНАТА МЕДИЦИНА И ЧЕРЕПНО-
ЧЕЛЮСТНО-ЛИЦЕВАТА ХИРУРГИЯ (ВЪРХУ
МАТЕРИАЛИ НА АНГЛИЙСКИ И РУСКИ ЕЗИК)**

Автореферат на дисертация за придобиване на образователна и научна
степен „доктор“

2.1. Филология

Общо и сравнително езикознание

(Сравнителен анализ на английска и руска медицинска терминология)

**Научен ръководител:
Доц. д-р Александра Багашева**

София, 2021

Дисертацията е изложена на 316 страници, състои се от 3 глави, уводна и заключителна част, 4 приложения, библиография (237 литературни източника на английски, руски и български език, включително специализирана литература и речници) и избрани публикации на докторанта по темата.

Публичната защита на дисертационния труд ще се състои на .....от
.....Всички заинтересовани са поканени.

СЪДЪРЖАНИЕ

I. Обща характеристика на дисертационния труд.....	5
II. Резюмирано изложение на дисертационния труд.....	7
1. Увод.....	7
2. I глава - Литературен обзор.....	8
3. II глава - Метафората като средство за терминологична номинация.....	14
4. III глава - Характерни особености и моделиране на англезичните метафорични единици в терминосистемите на ДМ и ЧЧЛХ.....	19
4.1. Обособяване на метафорични модели въз основа на областта източник в корпуса на ДМ и ЧЧЛХ.....	21
4.2. Полево изследване: „Концептуалният блендинг през когнитивната призма на студенти от специалността ДМ“.....	30
4.3. Обособяване на структурно-синтактични модели в англезичния метафоричен корпус на ДМ и ЧЧЛХ.....	35
4.4. Обособяване на етимологични модели в англезичния метафоричен корпус на ДМ и ЧЧЛХ.....	39
4.5. Оформяне на синонимни редове в англезичния метафоричен корпус на ДМ и ЧЧЛХ.....	42
5. Заключение.....	46
5.1. Основни положения.....	46
5.2. Перспективи.....	48
III. Приноси на дисертационния труд.....	49
IV. Библиография, цитирана в автореферата.....	51
V. Списък на избрани публикации на дисертанта по темата на дисертацията.....	53

I. Обща характеристика на дисертационния труд

Дисертацията е посветена на комплексното изучаване на терминосистемите на областите на знанието Дентална Медицина (ДМ) и Черепно-Челюстно-Лицева Хирургия (ЧЧЛХ) с оглед на **тенденции на метафоризация в терминообразуването, структурно-синтактично и етимологично моделиране и синонимия на наличните термини.**

Обект на изследването се явяват англоезичните терминосистеми на ДМ и ЧЧЛХ. Като метаязикова рамка и сравнителен материал се използват термини от рускоезичната терминосистема на същото научно поле (когато това е необходимо или за подчертаване на съществени разлики).

Предмет на изследването е ролята на метафоризацията, етимологията, структурата и синонимията за репрезентиране на специализирани знания по ДМ и ЧЧЛХ.

Основна цел на изследването се явява описание на спецификата и начините за изразяване и систематизиране на специализираното познание в англоезичните терминосистеми на ДМ и ЧЧЛХ, фокусирайки се върху изследване на метафоричното, структурно-синтактичното, етимологичното и синонимното моделиране на съответните терминосистеми.

Поставени са следните конкретни **задачи**:

1. Оформяне на англоезичен корпус на метафорични термини в научното поле на ДМ и ЧЧЛХ и извличане на техните номинативни характеристики.

2. Определяне на характерните особености на метафоричната номинация при формиране на изследваните терминосистеми.

3. Обособяване и класифициране на метафорични модели в изследвания англоезичен корпус въз основа на основните области източници на метафоричните термини.

4. Разглеждане на начините за вербално представяне на метафоризацията и презентирание на модели за изразяване на метафората:

- структурно-синтактични модели с присъщите за англоезичната система характеристики;

- етимологични модели;

- синонимни редове.

5. Реализиране на полево изследване, свързано с установяването на наличие или отсъствие на концептуален блендинг на база 30 метафорични термина,

ексцерпирани от терминосистемите на ДМ и ЧЧЛХ, през обсега на специализираното и неспециализирано познание на 52-ма респонденти.

Хипотеза на изследването: метафоризацията в англоезичната терминология на ДМ и ЧЧЛХ се явява вербално представяне на прагматично обработеното специализирано научно знание, отразяващо миросгледната система, основите на мисловната дейност, професионалният опит и лингвокултурната компетенция на специалиста.

За **материал** на изследването послужиха 1012* еднословни и сложносъставни англоезични метафорични термина, събрани на случаен принцип основно от терминологични тълковни речници, както и от специализирана литература: монографии, учебници, статии, справочници и др.

За целите на настоящето изследване **анализът на метафоричното проектиране** в англоезичните терминосистеми на ДМ и ЧЧЛХ е поставен в **номинативно-когнитивна посока**, която тръгва от езиковото познание през когнитивните процеси (основани на опита), взаимодействието и интеграцията на концептуални структури, за да се стигне до произтичащата номинация. В качеството си на **методологична база** на настоящето изследване за разглеждане на структурно-семантичния, лингво-когнитивния и формален аспект на англоезичния корпус на терминосистемите на ДМ и ЧЧЛХ послужи **системният подход**. Той позволява **комплементарното разглеждане на аспектите на метафората** и по-конкретно използването на резултатите, получени при изследване на един от аспектите на метафората, за по-задълбочено изучаване на другите такива. Системният подход включва съвкупност от методи (комплексна методика): метод на концептуалната интеграция, метод на когнитивния анализ в по-широк аспект, метод на дефиниционния анализ, метод на компонентния анализ, етимологичен метод, метод на анкетното проучване и статистически метод.

Структура на дисертацията

Дисертацията се състои от 3 глави, уводна и заключителна част, 4 приложения с работния корпус от метафорични терминологични единици, библиография и списък на избрани публикации на дисертанта по темата на дисертацията. Илюстрирана е в 33 фигури, 11 таблици и 5 диаграми.

---

* Чисто метафоричните, пряко анализирани термини от гледна точка на метафорична концептуализация на термините, са 618, но при изследване на структурата, етимологията и синонимията се добавят такива, които не са пряко изследвани с оглед на процесите на метафоризация. Включвайки добавените термини, англоезичният метафоричен корпус се разширява до 1012 единици.

II. Резюмирано изложение на дисертационния труд

1. Увод

В уводната част се мотивира изборът на темата, нейната актуалност и научна стойност; посочва се теоретичната база, на която стъпва изследването; формулират се хипотезата, целите и задачите на изследването; прави се кратка характеристика на материала и методите на анализ; посочва се значимостта и приносът на изследването в практико-приложна насока; дава се кратко описание на работата в структурно отношение.

Актуалността на изследването се определя от прогресиращата динамика, с която се развива днес концептуалният терминологичен апарат на такива области на знанието като ДМ и ЧЧЛХ и нарастващата необходимост от задълбочено комплексно изследване на терминообразуващите тенденции в съответните англоезични терминосистеми (метафоризация, структурно-синтактични характеристики, етимологично разнообразие, синонимия) с извеждане на модели и механизми на моделиране на термините от страна на ползващите ги специалисти и други.

Уточнява се, че при анализа на англоезичния метафоричен корпус са направени препратки на езици от друга езикова група (славянската) на индоевропейското езиково семейство - руски и български език - първият като чужд език, а вторият като официален за нашата страна език. Препратките са основно в качеството си на рефериран към анализираната английска метафорична единица преводен еквивалент. В отделни случаи са илюстрирани дадени разлики в метафоричната образност на трите езика, като най-често в подобно съпоставяне попадат английските и руските метафорични единици. Посочени са и основанията ни за това:

А. Метафоризацията като когнитивен механизъм за генериране на нови понятия във всички сфери на живота (включително и научната); като начин за осмисляне на извънезиковата действителност от индивида; като съвкупност от тенденции, на чиято база се реализира нейната процесуалност е дотолкова универсален принцип на обозначението и изначално метафоричната човешка мисъл, че би била приложима във всяка езикова среда, независимо от езика, на който се вербализира конкретното знание.

Б. Поставянето на метафоризацията в такава светлина не означава абсолютизиране на гореизложеното. Със сигурност метафоризацията в различните езици носи своята специфика откъм езикови ресурси и редица национални характеристики, свързани с етноса, социума, културата, историята, политиката и др., които идентифицират дадената нация като такава. Това са

различия, които неминуемо се отразяват на крайния продукт на метафоризацията - концептуалния лексикален апарат. Различия, които обаче в контекста на научната терминология са не дотам многобройни поради факта, че научният термин е специална езикова единица, свързана с научното понятие и характеризираща се с ясно определени параметри: еднозначност, точност, краткост, системност, стилистическа неутралност.

2. I глава - Литературен обзор

В първа глава се излагат теоретичните предпоставки за предстоящото изследване. Разглеждат се номинативната теория като част от когнитологията; същността и механизмите на езиковата номинация; спецификата на процеса терминологична номинация и тенденциите в терминообразуването; многоаспектността на понятието „термин“ и съвременните подходи към неговата трактовка и към решаване на въпросите за взаимодействието между мислене, език и специализирано познание в процеса на езиковата и терминологична номинация; когнитивната парадигма в лингвистиката и когнитивните основи за формиране на терминосистеми; когнитивна карта на науката; концептът в рамките на когнитивния подход и теорията за концептуалната интеграция.

Ролята на човешкия фактор представлява сама по себе си естествено продължение на темата за езиковата номинация и анализа на нейните резултати. Последните отразяват опита на индивида, натрупан при взаимодействие с околния свят и познанията за него, структурите на съзнанието, създадени в хода на тези процеси под формата на езикови картини от околния свят - образувания, чиято същност е когнитивна. Това налага необходимостта от обръщане на номинативната теория към разглеждане на триадата: обективен свят, реалност - съзнание - език, излизането ѝ извън пределите на лингвистиката и превръщането ѝ в част от когнитологията (Кубрякова 2003). Обособява се още по-голяма научна парадигма, чиято цел е познанието на човешката същност, природата на мисленето и ролята на езика.

Тази нова насока определя предмета на номинативната теория: 1. откриване на закономерностите на концептуализацията и категоризацията на човешкия опит; 2. установяване на основни и частни категориални признаци, получаващи наименование в езиковите системи; 3. определяне на принципите за организация и структуриране на вербализирани концепти, дълбочината и типовете таксономии в йерархично организирани структури, корелацията на знания и значения на лексикалните единици, общото и частното в моделите на лексикализация на човешкия опит в различни езици (Харитончик 1996: 24 - 25).

Главният принцип на номинацията е преминаване от частното, субективното към общото, обективизираното, т.е. посредством конкретния признак на именувания предмет да се изрази обобщеният му образ. Самата номинация е процес на обозначаване, комуникация и познание. От структурата на наименованието зависи и адекватността на предаване на информацията, изразена в езикова форма, което в крайна сметка определя адекватното отражение на материалния свят в съзнанието на индивида (Колшанский 1975: 78 - 79).

Основните признаци на езиковата номинация са свързани с избора на водещия (мотивиращ) признак. Той лежи в основата на наименованието и има пряко отношение към характеристиката на предметите или явленията от гледна точка на собствените им черти, която се създава въз основа на сравнението с други предмети и явления. Изборът на водещия признак определя мотивацията на наименованието и е често свързан с така наречения „семантичен фон“, обусловен от конкретно-историческото развитие на обществото, където е формирано даденото название.

В анализа си относно номинативните признаци, мотивиращи появата на терминологичен концепт в българския анатомичен език, П. Кънчева определя „форма“ (напр. *a sty - ячмень - ечемик* - възпаление на мастните жлезички по краищата на клепача, напомнящо по форма на зърното ечемик) , „функция“, „принадлежност на анатомичния обект към друг по-голям обект“, „признак на структурата или на строежа на анатомичния обект“, „цвят“, „положение и посока“, „размери“ като най-съществени (Кънчева 2009: 79 - 81).

Спецификата на терминологичната номинация се заключава в спецификата на специалната структура знание, която стои зад термина. Явявайки се резултат от когнитивната дейност на специалиста, тази структура знание представлява интеграция на няколко вида знание:

- знание за определен фрагмент от света (енциклопедично, общонаучно и индивидуално специализирано);
- знание за менталните форми на отражението на фрагмента в съзнанието;
- знание за езиковите форми на репрезентацията на фрагмента;
- знание за опериране с езиковите единици с цел обработка, съхраняване и предаване на информацията за фрагмента.

Основна тенденция в терминообразуването се явява специализирането на езиковите средства, използвани за изразяване на научни понятия, а също и системността и класификационната регулярност на терминообразуващите модели, релевантни на подобна системност и регулярност на отразяваните от тях

понятия. Характерни особености на терминообразуването са: 1. езиковите средства (единици на общоприетия език, заемки от други езици и съзнателни, целенасочени образувания); 2. начините за терминообразуване (семантичен, морфологичен, синтактичен); 3. особеностите на формалната и семантична структура на термина.

В българската лингвистика М. Попова разглежда терминологичната номинация като двустепенен процес на редуция: 1. съдържанието на термина се редуцира до неговото значение (дефиниция); 2. изгражда се езиковата форма на термина чрез подбор на номинативните характеристики (Попова 1990). В руската лингвистика В. Ф. Новодранова разкрива характерните особености на медицинската терминологична номинация: 1. двуезичие с резултат хибридна и синонимия; 2. отчетлива морфология вследствие унифициране на структурата на терминообразуващия модел; 3. многокомпонентност на терминологичната структура; 4. компресия (морфологична, синтактична и като следствие семантична), предизвикана от тенденциите за лаконичност при изразяване на информация (Новодранова 1996; 2002; 2007а).

Представя се накратко историята на възникване на термина „специализиран език“ и съвременното му разбиране. Тук намира място и полемиката относно отсъствие на общоприето определение на самото понятие „термин“ в науката. Разширяват се разбиранията за функцията и мястото на термина в езиковата и мисловна дейност на индивида. Въз основа на методологията на когнитивно-дискурсивната парадигма се третира многоаспектността на термина, свързана със статута му на единица в областта на познанието, възникнала като резултат от взаимодействието между когниция и комуникация в професионалната дейност.

Структурата на знанието на по-високо ниво на абстракция, като тази на професионално-научното знание, се базира на ключови понятия, формиращи нейното ядро, и може да бъде описана като особена концептуална структура. Различни са определенията, които се дават от авторите по отношение на концептуалната структура, но като цяло тя се определя като обобщения когнитивен опит на човека, съхраняващ се под формата на особени ментални образувания от различен характер.

Коментира се също и информационно-понятийният статус на термина, а самият термин се представя като „носител и пазител на фрагмента информация, ценен заради особения си понятийна система“ и явяващ се „особена когнитивно-информационна структура“, акумулирала в себе си „професионално-научно знание, изразено в конкретна езикова форма и натрупано за целия период на съществуване на човечеството“ (Володина 2000: 30). Говори се за информационния обем на термина като зависим не само от научното и техническо

знание, а и от всяка значима промяна в обществото - политическа, икономическа, социална.

Отбелязва се приносът на българската терминологична школа за изясняване на понятието термин. М. Попова, поставяйки началото на комплексния подход към терминологията, обособява три главни структури в изграждането на термина - понятийна, семантична и формална; прави извод за двойствената природа на термините, които са на границата на семиотиката и лингвистиката (Попова 1985). П. Кънчева изтъква основните параметри на научния термин - еднозначност, точност, краткост, системност, граматическа правилност, стилистическа неутралност, словообразователност (Кънчева 2009: 17 - 18). Разглеждайки анатомичния научен концепт, И. Станкова определя три основни аспекта на термина - семантичен, формален и прагматичен (Станкова 2009: 53).

Когнитивният подход към описание на дадена терминологична система, отразяваща система от науката, налага изискването терминологичните единици (основно ключовите термини, съставляващи ядрото на системата) да бъдат описани концептуално, като определени когнитивни структури, т.е. конкретни структури на специализирано знание. Концептуалната система на всяка наука формира категории и категориални признаци, между които се установяват разнообразни връзки и отношения. От гледна точка на когнитивния подход систематизацията на съставните раздели на науката предполага попадане на този или онзи раздел в определена категория. Категоризацията лежи в основата на организиране на всяка наука като система от знания.

„Когнитивната карта“ е термин, въведен от психолога Е. Толман през 1948 г. Тя дава пълна представа за организацията на системата, за общата перспектива на науката и йерархията в нейните раздели. Обхваща всички ключови дисциплини в науката. От когнитивна гледна точка тази карта може да бъде представена под формата на съвкупност от рамки, построени на различни принципи; в тях се отразяват определени сценарии: кой е лекуващ (лекар, медицински сестри), къде се провежда лечението (болница, лечебно заведение), кой участва в медицинската дейност (научни работници, медицински персонал), какви методи на лечение се прилагат (инструментални и неинструментални) и т.н. Начините за репрезентация на рамките зависят от различния формат знания и целите на изследването.

Когнитивната лингвистика се основава на следните признаци: 1. езикът се разглежда като неделима част от познанието и като достъп до съзнанието; 2. езикът отразява взаимодействието между психологични, комуникативни, функционални и културни факти.

Концептът се явява основополагащо понятие в когнитивната лингвистика, единица за ментална информация. Приетата от нас трактовка на концепта е разширена и включва обозначаване на различни субстратни единици от оперативното съзнание, каквито се явяват представите, образите, понятията. Характерна гледна точка на когнитивистите е, че човек не се замисля при активиране на един или друг концепт (Lakoff 1993; Болдырев 2001; Кубрякова 2004). По думите на Н. Чомски, езиковата способност е заложена в „архитектурата на мозъка” (Chomsky 2006). Обединени в единна система, концептите образуват „концептуална система” или „концептуален модел на света” (Серебренников, Кубрякова, Посталова, Телия, Уфимцева 1988: 143). Концептуалната картина на света, бидейки частично отразена в езика, образува езиковата картина на света. Езиковата картина на света, приличаща на своеобразна „мрежа, хвърлена върху нашето възприятие и оценка, влияеща на разделянето на опита от видените ситуации и събития [...] чрез призмата на езика и опита”, участва в познанието на света и задава образци на интерпретация на възприятието и се проектира върху концептуалната система на индивида (Кубрякова, 1997: 47).

В последната част на I глава се разглежда теорията за концептуалната интеграция на Жил Фоконие и Марк Търнър, която почива на теорията за менталните пространства (Fauconnier 1994; Turner, Fauconnier 1998) - същност, функционални механизми и значимост. Това се налага поради разглеждането на метафората в лингво-когнитивен аспект в англоезичния терминологичен корпус на ДМ и ЧЧЛХ с приложение на метода на концептуалната интеграция. Самата теория се явява също и теоретична рамка за полевого изследване на 30 концептуални метафори от българския специализиран език на съответните терминосистеми.

Според Ж. Фоконие езикът не би могъл да концептуализира богатата и сложна човешка мисъл точно и детайлизирано. Той по-скоро задава прости инструкции за изразяване на сложни идеи. Оттук и менталните пространства като структурна рамка на концептуализацията се явяват области от концептуалното пространство (conceptual packet), създадени с цел да се разбере даден контекст (local understanding) и осъществят съответните действия. Притежавайки когнитивен статус, те са носители на специфичен вид информация за конкретния дискурс, контекстово и културно обвързани, отразяващи енциклопедичното знание за света, динамични, постоянно модифициращи се, временни.

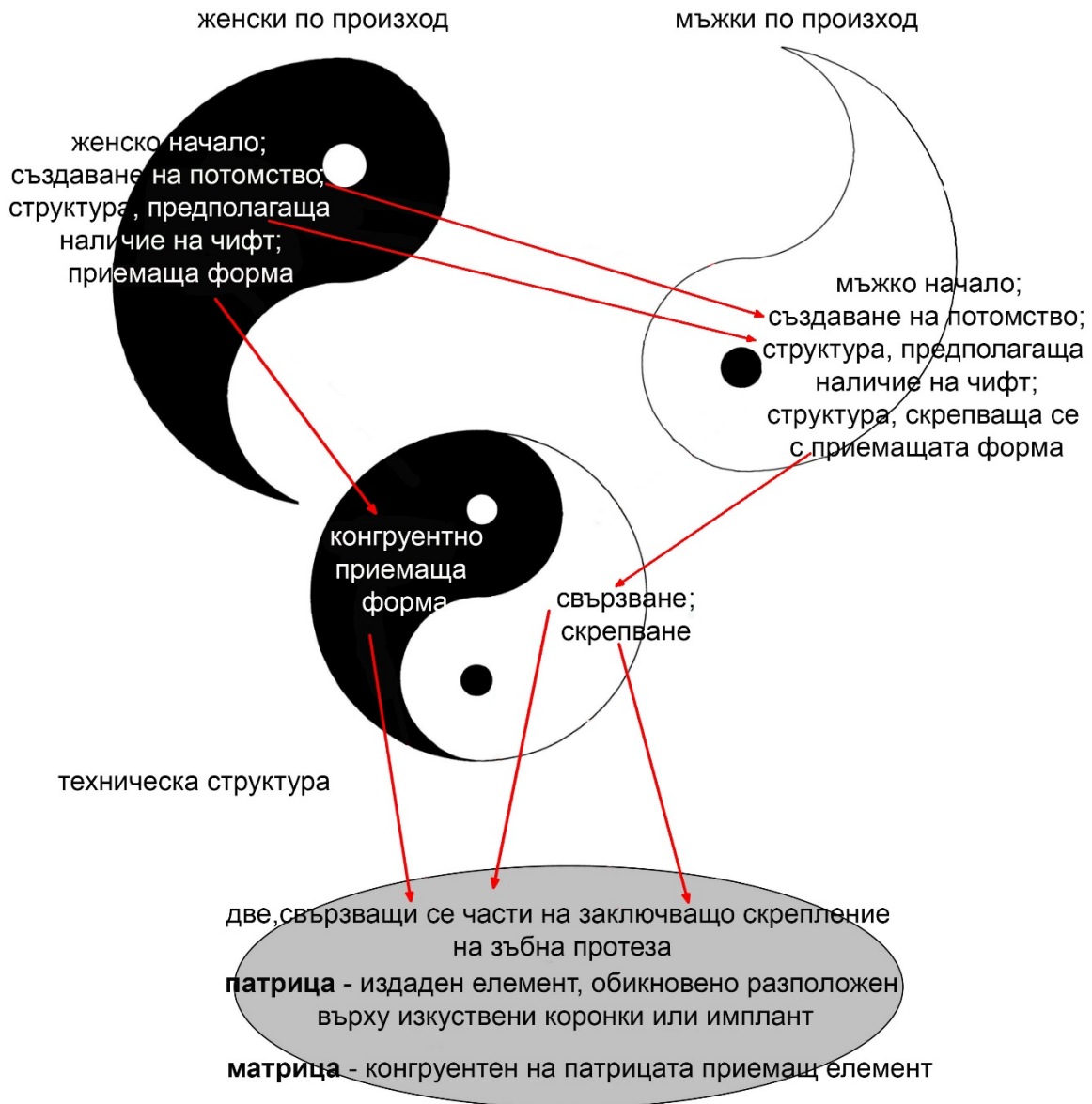
Ж. Фоконие и М. Търнър изграждат рамков модел с най-малко четири елемента, където всяка рамка е ментално пространство. Посредством процеса „картиране“ (mapping) настъпва свързване на двете входни пространства - област източник и област цел (source-input space 1, target-input space 2). Създава се генерично пространство - общо когнитивно пространство, което съдържа обща

информация за двата входа. Четвъртият елемент от категориалния апарат на теорията за концептуалната интеграция е интегрираното пространство или концептуалният блендинг. В него се продуцира новата резултативна структура като експресия на двете входни и генерично пространства, с ново значение на разглежданото понятие, различно от значенията на структуриращите го елементи. Етапите на „картиране“ от входните ментални пространства в концептуалния блендинг са: съединяване (composition), завършване (completion) и развитие (elaboration) на интегрираното пространство. В блендинга произтичат редица процеси на логически операции с входни пространства, обогатяване на същите с допълнително значение и емоционално съдържание, създаване на ефекта на риторическото присъствие, концептуални и културни изменения, придаване на допълнителна тежест на едно от входните пространства и др.

В материала на изследването са включени голямо количество примери-метафори, построени на принципа на концептуалната интеграция, част от които са представени в **Приложение 1**. В I глава се разглеждат етапите на формиране на три концептуални метафори: *guillotine/гилотина/гилотина*; *tammelon/мамелон/мамелон*; *matrix, patrix/матрица, патрица/матрица, патрица*.

От областта-източник (техника) в областта-цел (дентална имплантология) са преминали метафоричните термини *matrix and patrix (a female element and a male element)*, получавайки ново специализирано значение (матрица и патрица са два скрепителни елемента на протеза от един чифт, които се заключват; патрица е издаден елемент, разположен върху импланта; матрица е съответстващ на патрицата приемащ елемент, намиращ се в подвижната зъбна протеза; двата елемента формират импланта). Тези концепти отразяват дълбоки структури в съзнанието на специалиста, свързани с женското и мъжко начало при раждането на човека: „имплантът“ като „израстък“ е зародиш на нова конструкция, във формирането на която участват матрицата и патрицата. Наблюдаваме концептуално обогатяване на резултативната структура (Фиг.1).

matrix and patrix (a female element and a male element)
матрица и патрица (женский элемент и мужской элемент)
матрица и патрица (женски елемент и мъжки елемент)

Фиг. 1. Формиране на единно ментално пространство въз основа на две концептуални структури

3. II глава - Метафората като средство за терминологична номинация

Във фокуса на втора глава попадат проблемите на метафоричната номинация като резултат от възникването на нова междудисциплинарна наука – метафорология и повишеното внимание към метафората от страна на представители на различни науки, в това число и на когнитивистите.

Различното тълкуване на природата и механизма на метафората довеждат до появата на различни концепции, превърнали се в теоретична база за зараждане на основните идеи на научната метафора. В тази глава се очертава семантичният аспект на изучаване на метафората в науката посредством условно обособяване на четири типа концепции за метафората: 1. концепции, при които метафоризацията се разглежда като семантично изместване на прякото значение от преносното (сравнителна теория - Аристотел); 2. концепции, целящи да установят общото между прякото и преносното значение (интерактивни теории - Блек, Телия, Хосе Ортега-и-Гасет, Маккормак); 3. концепции, които утвърждават изучаване на прякото значение като основа за създаване на преносното - образността е заложена в буквалното значение на думите - излизане извън рамките на семантиката, навлизане в прагматиката (Дейвидсън, Сърл, Морган, Никитин); 4. концепции с ярко изразен когнитивен характер, стремеж да се създаде модел на процеса метафоризация и трактовка на метафоризацията въз основа на референтни отношения (когнитивни теории - Бойд, Кун, Рикъор, Арутюнова).

Анализира се когнитивната теория за метафората, формулирана в концентриран вид в книгата на Дж. Лейкоф и М. Джонсън „Метафорите, с които живеем“ (1980). Основният тезис на теорията се свежда до следното: в основата на процесите на метафоризацията лежат процедури за обработка на знанията - категориите рамки и сценарии. Знанията, реализирани в тези рамки и сценарии, представляват обобщен опит на взаимодействието на човека с околния свят - както със света на обектите, така и със социума. Особена роля играе опитът от непосредствено взаимодействие с материалния свят, който се отразява на езиково ниво под формата на онтологични метафори. Метафоризацията е основана на взаимодействието между две структури знания - когнитивна структура на „източника“ (source domain) и когнитивна структура на „целта“ (target domain). Структурата на източника се проектира в структурата на целта, при което този процес е частичен (Invariance Hypothesis).

Областта на източника и областта на целта не са еквивалентни. Знанието, характерно за областта на източника, е по-конкретно и по-структурирано („знание чрез запознаване“, придобито от опита). Организирано е под формата на „образни схеми“ (image schemas), към които можем да отнесем категории от типа на „вместилище“, „начин“, „баланс“, „част-цяло“, „горе-долу“, „отпред-отзад“, намиращи място в настоящето изследване. Знанието, характерно за областта цел е абстрактно и неструктурирано („знание по определение“). Метафората ни позволява да разберем абстрактната, неструктурирана същност посредством конкретната, структурирана такава.

Когнитивната метафора е една от формите на концептуализация, без която е невъзможно да се изразят и формират нови понятия и да се получат нови знания.

Самата концептуализация, на свой ред, е ключово понятие в когнитивната наука. Най-изучаваните метафори във връзка със значимата роля, която играят във формиране на терминологията, се оказват концептуалните.

Във втората част на главата се прави обзор на основните видове концептуална метафора по системата на Дж. Лейкоф и М. Джонсън (Lakoff, Johnson 1980; Lakoff 1993) въз основа на аналогии и асоциации между различни понятия - 1. онтологични метафори с три подвида (метафора „контейнер“/„вместилище“ - container metaphor, метафора „обект, съществуваща единица“ - entity metaphor с разновидност метафората „персонификация“ - personification, метафора „субстанция“ - substance metaphor); 2. ориентационни метафори; 3. структурни метафори. Дефинира се и се описва свързващата/канална метафора - conduit metaphor (Reddy 1979; Lakoff, Johnson 1980). Коментират се също образната метафора (image metaphor) и новата метафора (new metaphor), станали обект на лингвистичен анализ на Дж. Лейкоф и М. Джонсън. Разглежда се и класификацията на медицински метафорични термини на Л. А. Липилина на база мотивиращи признаци (Липилина 1998).

Навлиза се дълбоко в механизмите, лежащи в основата на метафоризацията в терминологията. М. Попова отделя специално внимание на метафоризацията като един от лексико-семантичните терминообразуващи начини. Тя разглежда три основни характеристики на метафоризацията в терминологията с оглед: 1. логическата основа на номинативния механизъм на метафоризацията; 2. семантичната стойност на мотивиращите признаци, които участват в метафоричния процес; 3. формалната структура на метафоричния термин (Попова 2012). Б. Алексиев също интерпретира механизма на метафоризацията, съчетавайки концептуалната теория на терминологията и концептуалната теория на експериенциализма. Той извежда следния принцип - терминологичната метафора се конструира чрез „картиране на понятие с обща референтност върху понятие със специална референтност“. В резултат на това се получава метафорична характеристика на взаимодействие от типа А като В - „предикация по аналогия“. Тази характеристика се интегрира в резултатното метафорично понятие със специална референтност, с което процесът на метафоризация завършва. С помощта на следната формула Алексиев изразява схематично процеса на създаване на терминологичната метафора:

Понятие с обща референция → *Спец. референт* > *Терм. метафора*, където знакът (→) означава „картиране“, а знакът (>) - „резултат“ (Алексиев 2005: 16).

Във II глава се разглеждат и въпросите за спецификата на метафоричното терминообразуване в английския език, ролята на гръко-латинското влияние в този

процес. Въз основа на медицински терминологични материали се показва формирането на терминосистемите на европейските езици и съотношението в тях на гръко-латински и национални пластове (съотношение на центъра към периферията). В центъра се обособява ядро от изконно латински термини, които не се подлагат на никакви фонетични и морфологични изменения (*лат. extrasystole* - *англ. и нем. extrasystole*). Следващият пласт са заимствани термини с гръко-латински произход, следвани от термини, изкуствено създадени за нови понятия на база гръко-латински терминоелементи по правилата на античното терминологично моделиране. Смесените интернационално-национални единици образуват предпоследния пласт, а националните заемат периферията. При анализиране на начините за попълване на всеки един от пластове изследователят неминуемо се връща към центъра на терминосистемата. Причините за това се коренят в ограничаване на полисемията с навлизането на гръко-латинските термини и словообразователни елементи в националните терминосистеми; самото деривационно предимство на гръко-латинските терминоелементи; способността на класическата терминосистема да се адаптира фонетично и морфологично в езика-приемник, запазвайки общността на кореновата дума и единството на семантичната идея (*prosthetics/npometuka, протезирование/протетика, протезиране*).

Последната част на II глава дискутира синонимията в метафоричното терминообразуване. Представят се различни възгледи. Синонимията се описва чрез понятието вариант: формално-структурни варианти (фонетични, акцентни, морфологични, графични); ономазиологични варианти (афиксално вариране - *chalazion, chalazia*; композитно вариране - *anchor implant, implant-anchor*; синтактично вариране - *fossa tonsillaris, tonsillar fossa*); синоними - вариращи езикови средства, посочващи различни свойства на денотата (Татаринов 2006). От семантична гледна точка в зависимост от тъждеството или различията на мотивиращите признаци синонимните термини се делят на два типа: еквивалентни и интерпретационни. Повечето терминологични синоними от еквивалентен тип се оказват междуезиковите термини-дублети (думи или словосъчетания с различен езиков произход, чиито коренови или словообразователни елементи имат тъждествено значение). При интерпретационните синоними в медицинската терминология съществува възможност за отделяне на различни отличителни признаци на един и същи обект; използване както на остарели, така и на съвременни научни обозначения за назоваване на едно и също заболяване (*palatum fissum/настъ волчья - устар. рус./вълча наст - ост. бълг.*); назоваване на един и същи обект различно от отделни специалисти (*Filatov flap, Filatov-Gillies flap, tubed flap/стебель Филатова/стъбло на Филатов* (метод във възстановителната хирургия); обогатяване на понятието за медицинския обект в процеса на изучаването му.

Изтъкват се причините за постоянно нарастващия брой синоними в медицинската терминология и необходимостта от регулирането на терминологичната синонимия посредством стандартизиране на един от вариантите.

За целите на настоящото изследване на данните от полето на ДМ и ЧЧЛХ се възприема следното разбиране на метафората и метафоризацията като процес на терминообразуване и следния модел на анализ на разглежданите тенденции на развитие в англоезичния метафоричен корпус на ДМ и ЧЧЛХ - метафоризация, структурно-синтактични характеристики, етимологично разнообразие, синонимия:

➤ **Метафората** не е просто чиста лингвистична структура. Разбираме я по-скоро като концептуално явление, където концептът се явява принцип, организиращ възприятието, познанието, мисленето, поведението, практическата дейност на индивида и категоризиращ човешкия опит. В такъв смисъл възприемаме метафората и като когнитивен механизъм със сложни когнитивни структури, за осмислянето на които са необходими знания от екстралингвистичен и професионален характер.

➤ Изложеното дотук определя и нашето тълкование на терминологичната метафора и процеса за нейното възникване - метафоричната терминологизация. В този контекст **терминологичната метафора** сме склонни да разбираме като установяващ аналогии с нашия ежедневен опит концептуален механизъм за вербализиране на новото научно понятие с оглед специализирания и неспециализиран опит на специалиста. Терминологичната метафора възприемаме и като средство, което улеснява предаването на знания и реализира диалогичността в научната комуникация.

➤ **Метафоричната терминологизация** определяме като процес на вербализиран когнитивно-образен синтез на интегрирани концептуални структури на прагматично обработеното специализирано научно знание. Ходът на процеса е следният: двете входни ментални пространства - област източник и област цел (source-input space 1, target-input space 2) си взаимодействат посредством „картиране“ (mapping), създава се генерично пространство - общо когнитивно пространство, което съдържа обща информация за двата входа. Последвалото формирало се интегрирано пространство или концептуален блендинг е мястото, където се продуцира новата резултативна структура. Тя, от своя страна, е експресия на двете входни и генерично пространства, с ново значение на разглежданото понятие, различно от значенията на структуриращите го елементи. В този смисъл метафоричната терминологизация разглеждаме като процес, осигуряващ номиниране на обекти, явления и процеси, които възникват в нови области на научното познание.

➤ Възприема се **методика за концептуален анализ** с цел да бъде приложена в процеса на изучаване и моделиране на англоезичните терминологични метафори. Тя се състои от следните операции: 1) активизиране на знания от общ характер (жива и нежива природа, култура, религия, наука, битие), извеждане на концептуални отличителни признаци на обекта в рамките на първото входно ментално пространство (областта източник), които създават първоначална представа за обекта; 2) активизиране на междинните (професионални) знания, свързани с областта цел (второ входно ментално пространство) и последващ етап от концептуализацията на обекта на изследването, навлизайки в дълбочината на концептуалното му съдържание и обособявайки отново характерни за него концептуални признаци; 3) намиране на допирни точки между съпоставяните концепти и проектирането им в интегрираното пространство, синтез на две или няколко ментални пространства и поставяне на избраната номинативна единица в определена категория.

4. III глава - Характерни особености и моделиране на англоезичните метафорични единици в терминосистемите на ДМ и ЧЧЛХ

В III глава се изтъкват предпоставките за избор на език и приноса на английския език (в качеството си на водещ в изследването) и руския език (като преводен еквивалент на разглежданите метафорични единици и препратка на отделни места) за обогатяване на международния медицински терминологичен фонд и улесняване медиацията на професионално ниво в международен мащаб (Фиг.2).

Фиг. 2. Мотивация за избор на английски и руски език в изследването

Уточняват се спецификата на терминологията на разглежданите терминосистеми (ДМ и ЧЧЛХ); съображенията за приетото от нас название на направление Черепно-Челюстно-Лицева Хирургия и причините за включване на заболявания с недентален генезис, но с прояви на симптоматика, характерна за Фундаменталната и Специална ДМ и ЧЧЛХ морфология и хирургично третиране, извършено от черепно-челюстно-лицеви хирурзи.

Коментира се формирането на някои дискуссионни за даден исторически период метафорични термини. Такъв е случаят с метафорите *hare lip/заячья губа/заешка устна* и *cleft of the hard palate/волчья пасть/вълча уста, пасть*, разпространени в началото на ниво общуване между специалисти, впоследствие подложени на дискусия в посока най-точно отразяване на концептуалната същност на вродените лицеви дефекти (*несливане на устната* и *несливане на небцето*), но на съвременния етап отново върнали метафоричната си образност. Друг ярък пример с дискуссионен характер е метафоричният термин *implant/имплантат/имплант*. Тръгвайки от етимологията на думата се стига до метафоричен пренос на значението, минава се през алтернативни тълкувания на термина, за да се стигне до появата на метафоричните единици от съвременната дентална имплантология (*anchor implant/якорный имплантат/имплант котва; blade implant - имплантат лезвиевидный, имплантат лопастный/имплант*

острие). Установяват се и несъответствия на средствата за изразяване в езиците на основата на образност - неутралност: *air dressing (wound)/открытая, без повязки (рана)/открыта, без превръзка (рана)*; *ключ-трещотка/тресчотка/ratchet, син. torque wrench*. Посочват се причините (екстралингвистични и лингвистични процеси) за метафоричността на названията на денталния инструментариум и елементи от денталната хирургия.

4.1. Обособяване на метафорични модели въз основа на областта източник в корпуса на ДМ и ЧЧЛХ

Тематичното лексикално разнообразие на анализираниите терминологични метафори (618 репрезентативни единици), внесената специфична образност на областта източник позволи обособяването на две основни категории метафорични модели: **Антропогенни и Неантропогенни метафорични модели**. Първият модел включва термини, пряко асоциирани с човешката дейност и природа, а вторият посочва връзката на човека със заобикалящата го действителност. Това е доказателство, че англоезичната метафорична терминология на ДМ и ЧЧЛХ споделя характерния за развитието на съвременната лингвистика **антропоцентризм**.

Към Антропогенните метафорични модели са отнесени 13 метафорични модела със съответните базови компоненти. Неантропогенните метафорични модели обхващат терминологични единици от 7 метафорични модела и реферираните към тях базови компоненти. Таблици 1 и 2 дават компресирана информация за всички обособени метафорични модели с базовите им компоненти, репрезентативни англоезични метафорични единици с преводните еквиваленти на руски и български език, съотношение в проценти на всеки модел спрямо общия количествен състав на корпуса и конкретния брой изследвани термини в рамките на дадения модел.

I. Антропогенни метафорични модели

Табл. 1

Антропогенен метафоричен модел	Базов компонент	Примерни метафорични термини (англ. – руски – бълг.)	Съотно - шение %	Брой метафо- рични термини
„ЧОВЕК”	„СЪСТОЯНИЯ“, „ЧАСТИ НА ТЯЛОТО“, „ФИЗИЧЕСКИ	<i>dead pulp</i> /мъртва пулпа/мъртва пулпа; <i>neck of a tooth</i> /шейка	13,9%	86

	СПОСОБНОСТИ“, „ОБЩЕСТВО“, „КАЧЕСТВА“	зуба/зъбна шийка; <i>jump flap/</i> мигрирующий лоскут/мигриращо ламбо; <i>granny</i> <i>knot/</i> бабий узел/бабин възел; <i>wisdom tooth/</i> зуб мудрости/мъдрец		
„СТРОИТЕЛСТВО И АРХИТЕКТУРА”	„ПОСТРОЙКИ И ТЕХНИТЕ ЧАСТИ“	<i>bridgework/</i> протез мостовидный/ мостовидна (зъбна) протеза; <i>ethmoidal</i> <i>labyrinth/</i> лабиринт решетчатой кости/лабиринт на решетъчната (етмоидална) кост; <i>mouth floor/</i> дно полости рта/ “под“(основа) на устната кухня; <i>vestibule of the</i> <i>nose/</i> преддверие носа/преддверие на носа; <i>Black’s</i> <i>sidewalks/</i> тротуары Блэка/тротуарите на Блек	10,8%	67
„БИТ”	„ПРЕДМЕТИ ОТ ДОМАКИНСТВОТО“, „ПРЕДМЕТИ ЗА ИГРА“	<i>bed/</i> ложе/легло, ложе (алвеола); <i>lacrimal sac/</i> слезный мешок/слъзна торбичка; <i>cell</i> <i>pellets/</i> клеточные пеллеты/клетъчни пелети; <i>doll’s eye</i> <i>symptom/</i> симптом кукольных глаз/ рефлекс на куклените очи	7,4%	46
„ПРОФЕСИОНАЛ- НА ЕКИПИРОВКА”	„ПРОФЕСИОНАЛНИ ИНСТРУМЕНТИ“	<i>chisel/</i> долото/длето; <i>frenulum linguae/</i> уздечка языка/ юздичка на езика, френулум;	5,5%	34

		<i>malleus</i> /молоточек/ „чукче” (кост в средното ухо); <i>sickle flap</i> /серповидный лоскут/сърповидно ламбо		
„МУЗИКАЛНИ ИНСТРУМЕНТИ”	„ПРОФЕСИОНАЛНИ ИНСТРУМЕНТИ“	<i>accordion graft</i> /аккордеонный трансплантат/ „акордеонна” присадка (трансплантат); <i>drum membrane</i> / барабанная перепонка/ тъпанчева мембрана; <i>lyra</i> /лира/лира	1,5%	9
„ДЕЙНОСТ”	„ПРОФЕСИЯ“ „НАВИЦИ“	<i>cobbler's suture</i> / сапожный шов/ обущарски шев; <i>pilot drill</i> /бор-пилот, сверло- пилот/пилотен борер; <i>smoker's tongue</i> /язык курильщика/ синдром на „черен космат език“	1,5%	9
„ХРАНИТЕЛНИ ПРОДУКТИ”		<i>cheesy necrosis</i> ,/ творожистый некроз/казеозна, сиренеста некроза; <i>cafe au lait spots</i> /пятна цвета кофе с молоком, кофейные пятна/родилни петна тип „кафе с мляко“ ; <i>egg bur</i> /яйцевидный бор/яйцевиден борер	2,6%	16
„ОБЛЕКЛО И ТЕКСТИЛ”		<i>cap crown</i> /наперстковая коронка зуба/зъбна коронка; <i>capeline bandage</i> /шапка	3,2%	20

		Гиппократ/шапка на Хипократ; <i>mantle</i> /кора головного мозга/мантия, кора (на главния мозък)		
„ВОЕННО ДЕЛО”	„ВОЙНА“, „ОРЪЖИЕ“, „АГРЕСИЯ“	<i>guillotine</i> /гильотина, применяемая при оперативном удалении миндалин/гилотина (хирургичен инструмент); <i>killing the nerve</i> /девитализация пульпы зуба/умъртвяване на нерв; <i>lanceolate incisor</i> /копьевидный резец/копиевиден резец ; <i>sagittate suture of skull</i> /стреловидный шов черепа/стреловиден, сагитален шев на черепа	2,8%	17
„ПРОСТРАНСТВЕ-НИ ОРИЕНТИРИ И ВРЕМЕ”		<i>anterior occlusion</i> /передний прикус/предна захапка; <i>closed bite</i> /закрытый прикус/дълбока захапка; <i>golden hour</i> /золотой час/златен час, критичен час; <i>height of disease</i> /разгар, пик болезни/разгар, пик на болестта	1,5%	9
„МИТОЛОГИЯ И ФОЛКЛОР”		<i>atlas</i> /атлант/атлас (първи шиен прешлен); <i>chimeric tooth</i> /зуб-химера/зъб-химера; <i>ugly duckling stage</i> /стадия „гадкого утенка“/	2,3%	14

		стадий „грозното пате“		
„БУКВЕН ЗНАК“		<i>O-ring attachment</i> /кольцевидный аттачмен/ пръстеновиден атачмънт; <i>sigmoid sinus</i> /сигмовидный синус/сигмоиден синус; „ <i>T-shaped flap</i> “/Т-образный стебель/Т-образно ламбо	2,4%	15
„НАРОДНОСТ И ГЕОГРАФИЯ“		<i>Turkish saddle</i> /турецкое седло/ турско седло; <i>geographical tongue, lingua geographica</i> /географически език/набразден, географски език; <i>German measles</i> /краснуха коревая, германская корь/рубеола, немска дребна шарка	1,0%	6
ОБЩО			56%	348

II. Неантропогенни метафорични модели

Табл. 2

Неантропогенен метафоричен модел	Базов компонент	Примерни метафорични термини (англ. – руски – бълг.)	Съотношение %	Брой метафорични термини
„ПРИРОДНИ КОМПОНЕНТИ“	„РЕЛЕФ“, „ПОЧВА И СЪСТАВ“	<i>cavernous sinus</i> /пещеристый синус/пещерист синус; <i>floor</i> /пол в значении „дно“/ дъно; <i>fossa</i> /ямка/ямка;	8,6%	53

		<p><i>petrotympanic fissure</i>/щель каменисто-барабанная/ петрозно-тъпанчева фисура; <i>acervulus</i>/ „мозговой песок“/ „мозъчен пясък“</p>		
„АКВА“	„ВОДА“	<p><i>lacrimal lake</i>/слезное озеро/„слъзно езеро“; <i>submandibular duct</i>/подчелюстной проток/канал на долната челюст; <i>water cancer</i>/водной рак/ воден рак (нома, влажна гангрена); <i>primary erythroblastic anemia</i>/средиземноморская анемия/ средиземноморска анемия</p>	7,1%	44
„ЖИВОТИНСКИ СВЯТ“	„ЧАСТИ НА ТЯЛОТО“, „ПОВЕДЕНИЕ“, „ВЪНШЕН ОБЛИК“, „ВЪНШЕН ВИД И ПОВЕДЕНИЕ“	<p><i>monkey face</i>, <i>monkeurox</i>/лицо обезьяны, оспа обезьян/маймунско лице, маймунска вариола; <i>cat cry syndrome</i>, <i>cri-du-chat syndrome</i>/синдром кошачьего крика, синдром „кошачьего мяуканья“/синдром на котешкото мяукане; <i>butterfly rash</i>/„кожная“ бабочка/пеперудо-подобен обрив по лицето; „<i>rat tail</i>“ <i>rasp</i>/рашпиль „крысиный хвост“/пила тип „миша опашка“</p>	12,8%	79

<p>„РАСТИТЕЛЕН СВЯТ“</p>	<p>„РАСТЕНИЯ ОТ ЗЕМНАТА ПОВЪРХНОСТ“, „ПЛОДОВЕ“, „СЕМЕНА“, „ЗЕЛЕНЧУЦИ“</p>	<p><i>brain stem</i>/ствол мозга/мозъчен ствол; <i>root of tongue</i>/корень языка/корен на езика; <i>taste bud</i>/вкусовая почка/вкусова луковица; <i>strawberry tongue</i>/„клубничний“ язык/“ягодов“ език; <i>oat cell carcinoma</i>/карцинома с овсяновидными клетками/карцином с овесовидни клетки; <i>hair bulb</i>/волосяная луковица/космена луковица</p>	<p>11,5%</p>	<p>71</p>
<p>„АСТРОНОМИЯ И ПРИРОДНИ ЯВЛЕНИЯ“</p>		<p><i>flame bur</i>/пламевидный бор/пламъковиден борер; <i>semilunar hiatus</i>/полулунная расщелина/полулунна цепка; <i>stellate fracture</i>/звездчатый перелом/звездовидна фрактура</p>	<p>1,5%</p>	<p>9</p>
<p>„ЦВЯТ И ОТТЕНЪК“</p>		<p><i>purpura</i>/пурпура/пурпура (тъмночервен или виолетов обрив); <i>raspberry tongue</i>/малиновый язык/малинов език; <i>port-wine mark</i>/невус (родимое пятно) цвета портвейна/винени, родилни петна; <i>black hairy tongue</i>/черный „волосатый“ язык/черен космат език</p>	<p>1,3%</p>	<p>8</p>

„АКУСТИКА”	„ЗВУК“	<i>cracked-pot sound syndrome</i> /симптом „шума треснувшего горшка”/симптом „звук на пукнато гърне“; <i>nin's murmur</i> /шум волчка/венозен шум, венозно бучене - бръмчене, жужене	1,0%	6
ОБЩО			44%	270

В количествено съотношение превесът на Антропогенните метафорични модели в разглеждания корпус спрямо Неантропогенните е очевиден (56%-44%). Човешката сфера в многобройните си манифестации (физически, нравствени, интелектуални, социални) като една от „вечните теми” в контекста на историческото развитие на езика, обяснява доминирането на антропогенния метафоричен модел „ЧОВЕК“ в направената обща класификация. Метафоричните термини от този модел са образувани на основата на аналогии, свързани с биологичните характеристики на човека, названия на части на тялото и свойства на живия организъм.

Второ място в антропогенната част на изследвания англоезичен метафоричен корпус заема моделът „СТРОИТЕЛСТВО И АРХИТЕКТУРА“. Формиран на основата на аналогия със строителната и архитектурна терминология при него наблюдаваме основно пренос по форма и функция и заявка за присъствие в терминологията на съвременните биотехнологии (*scaffold-based bio-tooth design*/био зубная платформа, подмости/био зъб на платформа, скеле). Подобна заявка правят моделите „БИТ” (*cell pellets*/клеточные пеллеты/клетъчни пелети - метод за регенериране на зъби) и „МИТОЛОГИЯ И ФОЛКЛОР“ (*chimeric tooth*/зуб-химера/зъб-химера).

Водещ модел в неантропогенната метафора се явява моделът „ЖИВОТИНСКИ СВЯТ“. Процентният му дял го поставя на втора позиция непосредствено след модела „ЧОВЕК“ в общата класификация на корпуса. Връзката между двата модела е осезаема и се реализира в едно определено направление - метафоричен пренос от областта „ЖИВОТНИ” към областта „ЧОВЕК”. Източниците за формиране на този модел - части на тялото на животно, поведение и външен вид - се пренасят върху същите на човека. Зооморфната метафора бележи голяма честотност на употреба в ДМ и ЧЧЛХ поради високата степен на метафорично осмисляне и широкия обхват на тематиката, която засяга

патологични, болестотворни състояния, хирургични манипулации и дентален инструментариум.

Неантропогенният метафоричен модел „РАСТИТЕЛЕН СВЯТ“ е със силно присъствие - второ място по брой неантропогенни метафорични единици и трето в общата класификация на англоезичния корпус. Фитоморфната метафора отразява както концепта „анатомичен обект и неговите признаци в норма“, така и концепта „отклонение от нормата, заболяване“. Полифункционалността на тази метафора определя една тенденция за експанзия на метафоричната терминология в полето на ДМ и ЧЧЛХ и е неин отличителен белег. Тя участва и във формирането на други модели: „ХРАНИТЕЛНИ ПРОДУКТИ“, „ЦВЯТ И ОТТЕНЪК“, „ПРИРОДНИ КОМПОНЕНТИ“ (*maple syrup urine disease/болест* „кленового сиропа“/болест на кленовия сироп - с прояви в устната кухина).

Интернационалният характер на метафоричната терминология на изследвания англоезичен корпус се проявява в наличието на интернационални метафорични термини в два от моделите - „МИТОЛОГИЯ И ФОЛКЛОР“ и „БУКВЕН ЗНАК“ (*gargoylism/гарголизм/гарголизъм* - макроглия с гротескно лице и дебели обърнати устни).

Интерес представляват етнолингвистичните разлики, наблюдавани при формиране на менталните основания за образуване на определена метафора (*nun's turtur/шум волчка/венозно бучене, жужене*).

Мотивирацията номинативен признак за повечето метафорични единици се оказва сходството по форма или функция, но се наблюдават и други аналогии - по консистенция, звук, цвят, период от време и т.н.

Избирателната активност на метафоричните модели доказва наличието на **системност** в терминообразуването. Терминологичните единици от подезика на ДМ и ЧЧЛХ са система, в която посредством метафоричния пренос са вербализирани ключови понятия от тази област на знанието - концепти, свързани с анатомични номинации, патологични процеси, симптоматика, синдроми, заболявания, различни усещания за болка, хирургични манипулации, медицински инструментариум.

В Приложение 2 е представен пълният състав на изследваните англоезични метафорични термини с преводните им еквиваленти на руски език (618 бр.) в терминосистемите на ДМ и ЧЧЛХ по модели: Антропогенни и Неантропогенни.

4.2. Полево изследване: „Концептуалният блендинг през когнитивната призма на студенти от специалността ДМ“

Проведе се полево изследване върху 30 еднословни и сложносъставни метафорични термина на български език от терминосистемите на ДМ и ЧЧЛХ в езиков колектив от 52 респонденти (студенти, обучаващи се по специалността ДМ) с предварително очертана теоретична рамка, поставена хипотеза, изследователски въпрос, цел и задачи.

Хипотеза: Концептуалният блендинг като вид метафоризация присъства в съзнанието на индивида, където думата функционира като ключ към процесите на блендинга, при които полученият метафоричен термин се разбира от индивида посредством ментални възприятия (образи), свързани със специализираното и неспециализирано личностно познание.

Изследователски въпрос: Осъществяват ли се процесите на взаимодействие и интеграция на менталните пространства в един общ концептуален блендинг, основан на общоупотребима лексика, при анализиранияте 30 метафорични термина от терминосистемите на ДМ и ЧЧЛХ на базата на данни, извлечени от 52 респонденти? Очакването е, ако блендингът наистина функционира като механизъм на метафорично осмисляне на термините, респондентите ще асоциират термина с някакво входно ментално пространство и ще могат да определят асоциативната връзка (т.е. мотивацията за пренос на знание от една област в друга и структурирането на последната в метафоричен термин във всеки конкретен случай).

Цел: Да се установи или отхвърли наличието на концептуален блендинг при разбирането или функционирането на 30 метафорични термина от научното поле на ДМ и ЧЧЛХ въз основа на извличане на асоциативна информация от 52 анкетираните респонденти.

Подборът на термините е съобразен със следните **критерии:** 1. репрезентативност (обхващат всички направления на Фундаменталната ДМ, Специалната ДМ, ЧЧЛХ и Дентален Инструментариум); 2. асоциация с различни нива на познание и експертиза; 3. честотност на употреба в специализираната литература и професионалното ежедневие; 4. значимост за подготовката на бъдещия специалист, практиката и професионалната експертиза; 5. метафоричност.

Методи: метод на анкетното проучване; метод на компонентния анализ; статистически метод.

Предложеният въпросник съдържа 183 въпроса, групирани в 30 секции с идентични за всеки метафоричен термин 6 въпроса. 31-ва секция се състои от 3 въпроса, първият от които е общ за всички изследвани единици, а останалите два осигуряват информация за респондентите (1-ви курс, 19 - 24 год.).

Резултати. Анализ и дискусия.

В дисертацията са представени и дискутирани обобщените данни по въпроси за целия репрезентативен материал на изследването. Илюстрирани са също и с фигури. Дескриптивният анализ и фигурите за всяка отделна терминологична единица могат да се видят в **Приложение 3**.

1. Известен ли Ви е изразът/думата...? На първия въпрос установяваме превес на дяла участници, запознати с метафорите (78,5%), като по-голямата част от знанието за термина идва от ежедневието (38,1%), следвано с минимална разлика от научната литература и учебния процес. Термините, свързани с дентални болестни изменения и състояния с прояви в черепно-челюстно-лицевата област, които са обект на изучаване на по-късен етап от обучението, съвсем логично се оказват непознати за 21,5% от респондентите (напр. „*черен космат език*“; „*готическо небце*“). От значение са: нивото на професионална и лингвокултурна компетенция на анкетираните; уменията им за асоциативно мислене и концептуализация; фоновите знания, с които разполага всеки респондент.

2. С какво свързвате израза/думата...? Вторият въпрос от проучването е отворен. При него респондентите създават широк спектър от езикови средства, с които асоциират всяка една от концептуалните метафори. Участвайки пряко в концептуалния процес, те създават входните (областта източник и областта цел) и генеричното пространство, което е и предпоставка за появата на слятото пространство (блендинга) и за възникването на терминологичната единица. Всичко това се осъществява в зависимост от индивида, неговата мисъл, поведение, разбиране за света, възпътен опит, придобит в неспециализирана и специализирана среда. Отчитаме доминиране на думи и изрази, свързани с общоупотребимия език (74%). Най-голямо количество подобни единици са свързани с термина „*гилотина*“ - 96% (обезглавяване, глава, екзекуция, наказание, средновековие, силен страх, ужас, край, отрязване, убийство, смърт, осъждане, присъда, мъчение), следван от „*мотичка*“ - 94% (земеделие, работа, копаене, острие, нива, поле, рамо, отстранявам). Метафоричните термини, чиито връзки респондентите откриват повече в специализирания език отколкото в общоупотребимия, са „*турско седло*“ - 58%; „*атлас*“ - 54%.

Открояват се следните начини за възприемане на метафората: 1. Посредством конкретни обекти и дейности от ежедневието (шиене, конец); 2. Посредством емоции, усещания, настроения, по-често крайни и отрицателни (отвращение); 3. Посредством даване на оценка - неутрална или негативна (грозота, високо); 4. Посредством специализирани научни понятия (костна структура, остеология). Релевантните за разбиране на метафоричните термини се оказват най-често по-конвенционалните и честотни лексикални единици, но и четирите групи езикови средства участват във формирането на блендинга и възникването на термина. Освен това голяма част от асоциираните с метафорите думи и изрази от респондентите съвпадат с посочените от нас такива в следващия въпрос (3) като генерично пространство.

3. Свързан ли е изразът/думата... с думите:...? Понятията от входните пространства са в постоянен процес на взаимодействие и селектиране на връзките си. Генеричното пространство съдържа „нефиксиран“ референти, отговорни за терминологичната метафорична концептуализация (Алексиев, 2005). В рамките на 3-ия въпрос от проучването предлагаме на участниците общи за съответните входове на всяка метафора референти. Задачата им е да установят наличието или отсъствието на връзка между разглеждания израз/дума и предложените общи характеристики. Преобладаването в полза на наличие на концептуален блендинг при разбирането (т.е. функционирането) на метафоричните термини е очевидно: 97% от субектите твърдят, че търсената връзка е налице, и само 3 % не я откриват. 100% кохерентност между термина и предложените лексеми откриваме при „*мостова протеза*“, „*умъртвяване на нерв*“, „*кавернозен/пещерист синус*“, „*шийка на зъб*“, „*мъртва пулпа*“ и др.

4. Какви по принцип според Вас са тези думи...? Четвъртият въпрос определя естеството на указаните от нас езикови средства за всеки отделен израз/дума в предходния въпрос от анкетното проучване. По-голямата част от анкетирания студенти са склонни да определят зададените езикови средства от генеричното (хибридно) пространство като общоупотребими (77% - „*винен нос*“, „*мъдрец*“, „*бабин възел*“, „*стадий грозно пате*“ и др.), което ни дава до голяма степен основание за идентифициране на анализирания материал като резултат от концептуално сливане, базирано на рутинната лексика. Останалите две категории на определеност - „думи/изрази от специализирания език на ДМ и ЧЧЛХ“ и „думи/изрази от някакъв специализиран език“ - отчитат нисък процентен резултат.

5. С коя друга сфера на живота, освен с ДМ/ЧЧЛХ, е свързан изразът/думата...? Петият въпрос от анкетното проучване е насочен към оформянето на единен комплекс от метафорични модели, които носят името на областта източник и съответно са свързани с конкретна сфера от живота. Чрез

метафоричните проекции на областта източник в областта цел - ДМ и ЧЧЛХ, навлизат образи на строителни и архитектурни съоръжения, предмети от бита, митологични и фолклорни създания, природни обекти и явления, животни, растения, навици, цветове, състояния, националности и др. („Строителство и архитектура“, „Бит“, „Военно дело“, „Професия и навици“, „Митология и фолклор“, „Народност и география“, „Пространство“, „Аква“, „Животински свят“ и „Природни компоненти“). Добавена е и отворената опция „Други“.

Обобщеният резултат от проучването посочва обвързаността на лингвистичните изрази с някаква „сфера от живота“ доста категорично - 92% от респондентите свързват всяка от метафорите с определена област, указана от нас. 5% интерпретират областта по-своему, като отново правят аналогия на израза/думата със „сфера от живота“ - „*камшичен удар*“ (механика, стопанство); „*бабин възел*“ (човек, шиене); „*длето*“ (изкуство); „*мотичка*“ (земеделие) и т.н.

Отчитаме високо ниво на вариативност при избора за водеща област източник, дължащо се на кръга знания за света на респондентите, необходим за конкретната аналогия, както и определена честотност на „сферите на живота“. Централно място заема областта „Животински свят“, представена от 9 термина (30%), следвана от „Бит“ (7 единици, 23%) и „Строителство и архитектура“ (6 единици, 20%). Изразите „*мостова протеза*“ (88%) и „*заешка уста*“ (82%) най-недвусмислено заявяват принадлежността си към съответната област източник - „Строителство и архитектура“ и „Животински свят“.

6. Според Вас възникването на израза/думата... се основава на прилика по:...? Последният въпрос (6-ти) от 30-те секции на анкетното проучване касае мотивацията за терминологична номинация на анализирани концептуални метафори. Избирайки от предложените опции (форма, функция, резултат, цвят, звук, не мога да определя, друго), респондентите посочват признака, мотивирал според тях възникването на израза/думата.

Приликата по форма е най-съществен номинативен признак (12 термина - 40% от общия дял единици; напр. „*кулообразен череп*“, „*турско седло*“, „*птиче лице*“, „*заешка уста*“, „*шаранова уста*“). Функцията е вторият по значимост признак, мотивиращ появата на изследваните метафори (10 термина - 33%; напр. „*черепен покрив*“, „*мостова протеза*“, „*атлас*“, „*корен на езика*“), следван от приликата по резултат (4 термина - 13%; напр. „*умъртвяване на нерв*“, „*мъртва пулта*“). 12,6 % от анкетираните се затрудняват да конкретизират приликата, а 1,8% правят свои аналогии (местоположение - „*преддверие на носа*“; визия - „*черен космат език*“; време, период - „*стадий грозно пате*“ и др.). Интересни находки са други две метафорични единици, които видимо са затруднили най-

много респондентите - „воден рак“ и „херувизъм“ (40%; 38% от анкетираните не правят аналогии за възникването им).

7. Бихте ли използвали всички заглавни изрази и думи при разговор с пациент? Въпрос 1 от секция 31 е общ за всичките 30 метафори в изследването. 69% от респондентите заявяват своето мнение, че въпросните термини могат да бъдат използвани не само в специализирания дискурс, а и в една не толкова формална среда - при разговор между дентален специалист и пациент.

Гореописаните аналогии на изразите/думите с понятия от заобикалящия ни материален и абстрактен свят; определянето им като понятийно мотивирани наименования; възможността им за адекватна приложимост в диалог между професионалист и пациент за уточняване на диагнозата и третирането, както и цялата база емпирични данни доведоха до следните **конкретни изводи и обобщаващо заключение**, доказващи хипотезата на изследването:

А. Разглежданите изрази/думи (30) са резултат от метафоричен концептуален блендинг. Те се разбират като такива от индивида на ментално ниво посредством възприятия и образи;

Б. Метафоричният концептуален блендинг на анализиранияте единици се основава до голяма степен на изрази и думи от общоупотребимия език;

В. Пространството на метафоричния концептуален блендинг на разглежданите изрази/думи (30) съдържа обобщената информация, извлечена въз основа на установените съответствия между областта източник (сфера от живота) и областта цел (концептуалното поле на ДМ и ЧЧЛХ);

Г. Метафоричният концептуален блендинг на всички анализирани единици представлява сливане на понятия, съображения, аналогии, въображение; включва знанието за света на респондентите, а именно:

- базисни знания за всичко, заобикалящо индивида;
- културологични знания;
- професионални знания;
- обществено-политическо, психическо, емоционално, етично и естетично знание;
- основни перцептивни знания;

Д. В рамките на изследвания репрезентативен материал (30 изрази/думи) неантропогенната сфера на живота „Животински свят“ се явява доминанта;

Е. Приликата по форма е превалиращият мотивиращ номинативен признак относно анализиранияте 30 израза/думи.

Заклучение: Проведеното полево изследване върху 30 метафорични термина на български език от терминосистемите на ДМ и ЧЧЛХ в езиков колектив от 52 респонденти (студенти, обучаващи се по специалността ДМ) и извлечените емпирични данни от него осветиха спецификата на терминологичната метафоризация в посока на сложните когнитивни процеси, в хода на които специалистът (в случая все още обучаващия се, но разполагащ с определена база знание по специалността) създава концептуални образи за научния обект, осмисля връзките между тях, слива някои от тях в концептуален блендинг, на практика „преработва“ знанието си за обекта през призмата на асоциативните си умения и личностното знание за света.

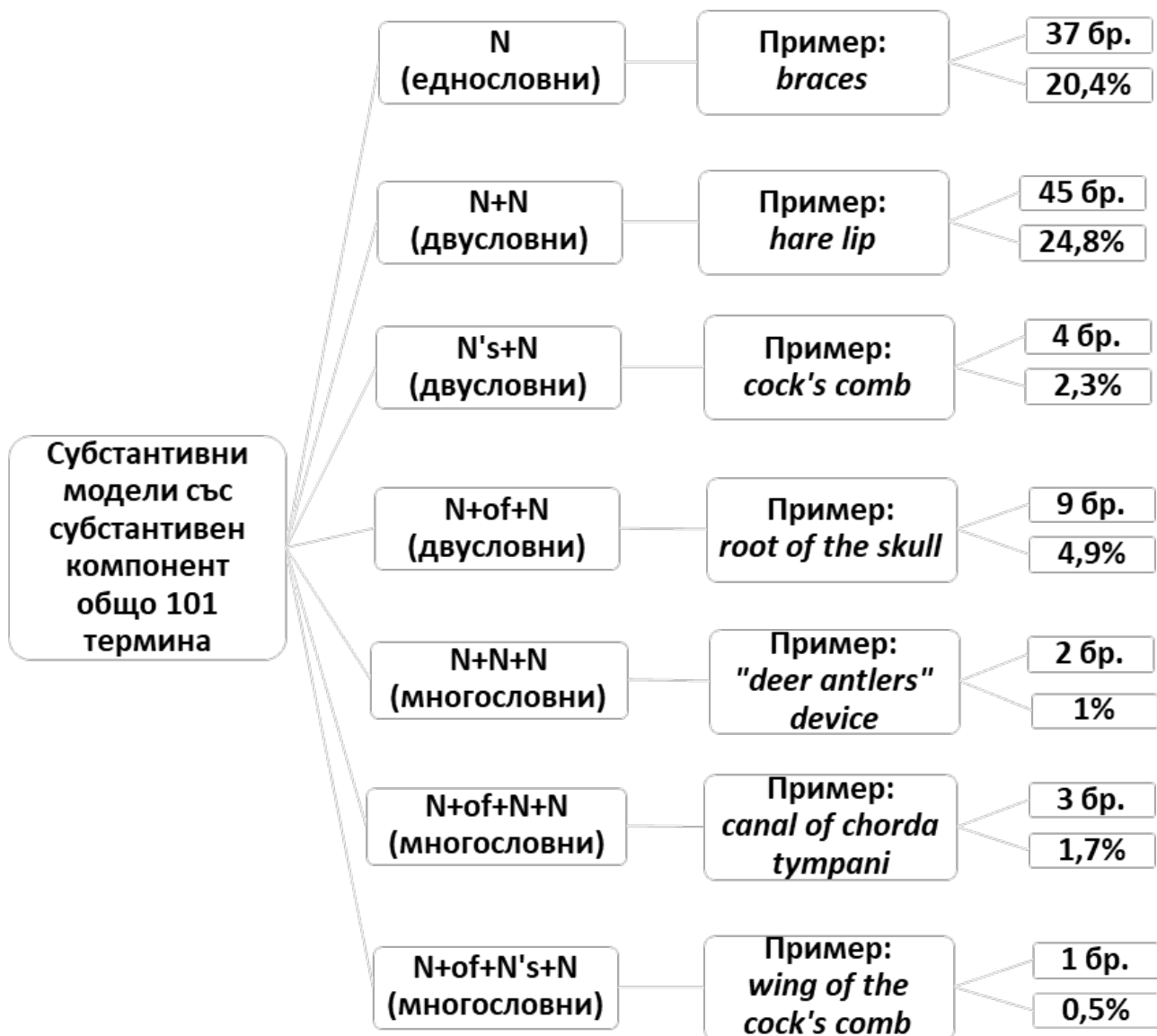
Доказа се, че концептуалният блендинг като вид метафоризация присъства в съзнанието на индивида, отразявайки неговите картини на света. Той е универсален по своята природа когнитивен механизъм, напълно функциониращ във всяка езикова общност, независимо от езика на изразяване на метафоричната мисъл. Явявайки се чест когнитивен и синергичен феномен в специализирания език, концептуалният блендинг води до обогатяването на терминологичния фонд на едно или друго научно поле.

4.3. Обособяване на структурно-синтактични модели в англоезичния метафоричен корпус на ДМ и ЧЧЛХ

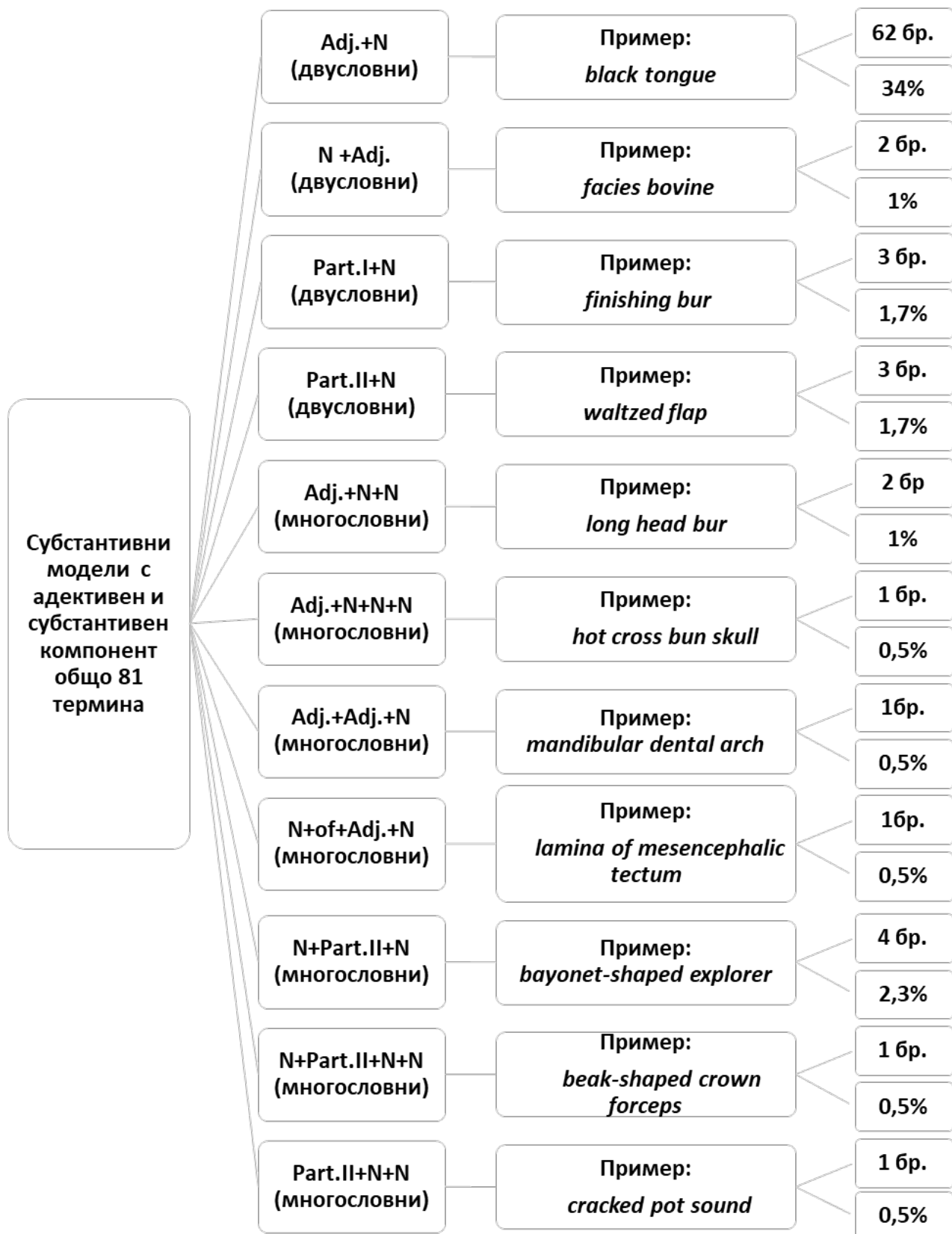
В този раздел от III глава на дисертационния труд показваме, че анализиранията метафорична терминология (ексцерпиран сегмент от 182 англоезични метафорични термина) не се строи хаотично, а е изградена в рамките на **регулярни структурно-синтактични модели, характерни за английския език**. Тази регулярност в езиковото оформление на метафоричните термини отново свидетелства за системността в терминообразуването им.

Направлението, по което се извършва структурно-синтактичното моделиране, е **субстантивно**. Отчитайки критерия - природа на изграждащите модели компоненти - можем да говорим за тенденция към оформяне на **Субстантивен модел**, представен от **два компонентно различни структурно-синтактични подмодела**: 1. **Субстантивен модел със субстантивен компонент** и 2. **Субстантивен модел с адективен и субстантивен компонент**. Според броя компоненти в състава на метафоричния термин първият тип модел е представен от еднословни, двусловни и многословни метафорични термини, на чиято база са обособени 7 структурни модела (N, N+N, N's+N, N+of+N, N+N+N, N+of+N+N, N+of+N's+N). Вторият тип структурен модел е представен от двусловни и

многословни терминологични единици, които влизат в състава на 11 структурни модела (Adj.+N, N+Adj., Part.I+N, Part.II+N, Adj.+N+N, Adj.+N+N+N, Adj.+Adj.+N, N+of+Adj.+N, N+Part.II+N, N+Part.II+N+N, Part.II+N+N). Термините, образувани по чист модел от класическите езици - латински и гръцки, не са включени в анализа. Фигурите 3 и 4 представят езиковите средства за експликация на двата типа структурно-синтактични модели, примери и количествен състав.

Фиг. 3. Езикови средства за експликация на метафоричните термини - Субстантивни модели със субстантивен компонент

Фиг. 4. Езикови средства за експликация на метафоричните термини - Субстантивни модели с адективен и субстантивен компонент

Субстантивният структурен модел **със субстантивен компонент** е с висока продуктивност (55.5%) в сравнение със субстантивния модел с адективен и субстантивен компонент. В неговите рамки най-изявената в количествено отношение структура е двукомпонентната езикова реализация N+N (24.8%), следвана от едноконпонентната такава N (20.4%). Моделът N+N е с характерната за английския език атрибутивна функция и по продуктивност заема втора позиция в общата класификация на корпуса. В състава му преобладават изконно английски метафорични термини (*buffalo neck* „бизонья“ шея/бизонска гърбица).

Субстантивният модел **с адективен и субстантивен компонент** представя разнообразие в комбинациите на терминоелементите. Превес бележат двукомпонентните модели с доминанта за цялата структурно-синтактична класификация моделът **Adj.+N** (62 термина - 34%), представен основно от асимилирани заемки метафорични термини с гръко-латински произход (*caudate nucleus*/хвостатое ядро/опашато ядро). В рамките на субстантивния модел с адективен и субстантивен компонент се наблюдава и тенденция за силна вариативност в комбинациите на двата компонента, изграждащи моделите.

Относително многочислен в изследвания сегмент се явява субстантивният модел **N**, в състава на който влизат еднословни метафорични термини - изконно английски (*canine*/клык/кучешки зъб, канин) и заемки от други езици (*bur*/бор/борер).

Доминираща структура в изследваната англоезична метафорична терминология на ДМ и ЧЧЛХ се оказват двукомпонентните терминологични съчетания. В изследвания сегмент техният брой възлиза на 128 метафорични единици (70.4%).

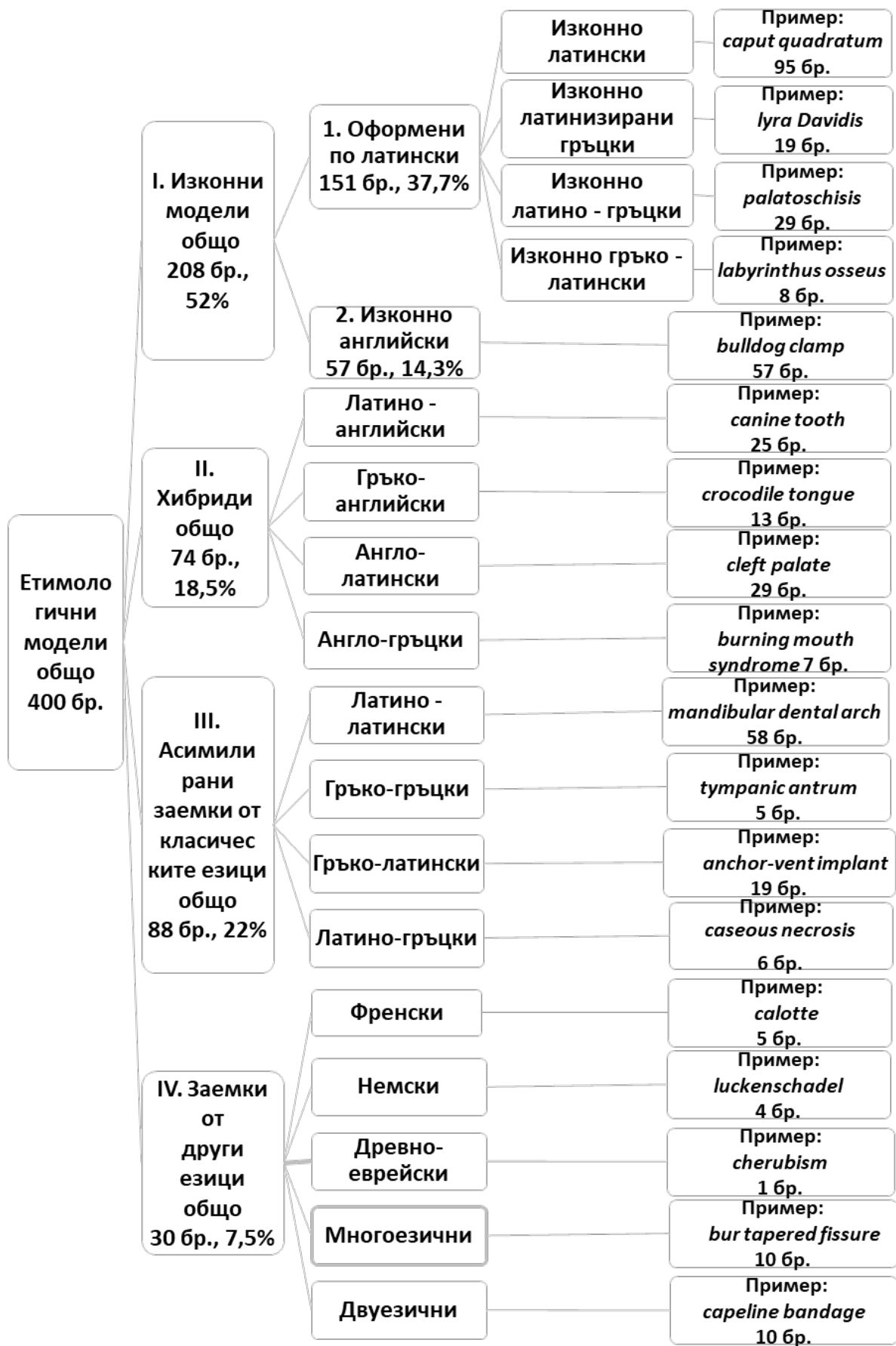
Многокомпонентните структурно-синтактични модели бележат много по-ниска продуктивност в разглеждания корпус с представители от 1 до 4 метафорични единици.

В състава на структурно-синтактичните модели влизат голям брой асимилирани заемки от класическите и други езици с превес на старогръцки и латински, но се наблюдава и тенденция за използване на изконно английски метафорични термини.

Всички примери на вербализация на субстантивните структурни модели **със субстантивен компонент** в англоезичния корпус на ДМ и ЧЧЛХ са представени в дисертационния труд с отчетена етимология на терминоелементите. В **Приложение 4** са разпределени метафоричните термини, изграждащи субстантивните структурни модели **с адективен и субстантивен компонент**, в пълен състав и с оглед на етимологията им.

4.4. Обособяване на етимологични модели в англоезичния метафоричен корпус на ДМ и ЧЧЛХ

В тази част на III глава фокусът е поставен върху тенденцията на етимологичното разнообразие в изследвания англоезичен метафоричен корпус и оформянето на етимологични модели. На етимологичен анализ бе подложен сегмент от 400 метафорични термина от „Толковый англо-русский и русско-английский словарь метафорических терминов черепно-челюстно-лицевой хирургии и стоматологии“ (Новодранова, 2007б). Като краен резултат терминологичните единици се обединиха в **изконни** (чисти) етимологични модели, **хибриди**, **асимилирани заемки (от класическите езици)** и **асимилирани заемки (от други езици)**. Етимологичните модели с техните подмодели, примери и брой термини в ексцерпирания сегмент са представени на Фигура 5, а пълният списък на изследваните единици по модели и в таблици е поместен в рамките на етимологичната част от дисертацията.

Фиг. 5. Етимологични модели (ексцерпиран материал)

Етимологичното разнообразие в една терминосистема се дължи на възникване и усилване процеса на пресичане и взаимодействие на родните и интернационални средства за терминообразуване. Родната терминология, изграждайки се на базата на живия, естествен език, неминуемо отразява свойствените му национални особености и в допълнение на това се усложнява от факта, че около изконния термин имаме асоциации, връзки, лексикална съчетаемост. От една страна, самите изконни термини нарушават строгостта на гръко-латинската система, а от друга - способстват за отварянето ѝ и приемането на нови термини, отразяващи съвременното развитие на медицинската наука и практика.

Етимологичната картина на изследваните терминосистеми на ДМ и ЧЧЛХ показва огромното влияние на класическите езици върху формирането на английската медицинска терминология. Влияние, чиято степен може да бъде отчетена по следния низходящ ред въз основа на разгледаните метафорични термини: 1. Класическите езици (старогръцки и латински) като термини и терминоеlementи оказват най-силно влияние върху формирането на английската метафорична терминология на ДМ и ЧЧЛХ. Това се дължи на деривационното предимство на гръко-латинските терминоеlementи, изразено в удивителните моделиращи способности на словообразователните средства на класическите езици, започвайки от интерфикси и завършвайки с радикасоиди и сложни терминоеlementи. Болшинството терминоеlementи еднозначно изразяват определени значения, т.е. полисемията не е типична за тях. 2. Все по-силно навлизане на английския терминологичен език в разглежданото научно поле като термин (който се усвоява в чист вид или с участие на словообразователни елементи на друг език), като терминоеlement или словообразователно средство. 3. По-слабо влияние на терминологичния пласт - заемки от други езици (френски, немски, испански, италиански и др.).

Съотношението между пластове на класическите езици, изконно английския и други езици обяснява нееднородността на анализирания метафорични единици. Обособените изконни модели, хибриди, асимилирани от класическите езици заемки и заемки от други езици със значителен превес на заимствания пласт термини (85,7% - 343 единици) показват предпочитанието на англоезичната метафорична терминология да задоволява потребностите си от термини чрез заемане, което всъщност е характерно за всяка национална терминология.

Изконните класически модели: изконно латински, изконно гръцки (латинизиран гръцки), изконни хибриди (латино-гръцки и гръко-латински) са оформени по правилата на латинската орфография и граматика и основно са представени в анатомичната номенклатура на фундаменталната ДМ.

Хибридната група включва модели с **латино-английски, гръко-английски, англо-латински и англо-гръцки** метафорични единици.

Асимилираните заемки от класическите езици са адаптирани в английския език и оформени според правилата на английската орфография и граматика. Обособени са в четири групи според произхода на терминологичния състав: **латино-латинска, гръко-гръцка, гръко-латинска и латино-гръцка**.

Десет езикови източника са използвани за обособяването на моделите **асимилирани заемки от други езици (френски, немски, испански, италиански, холандски и др.)**. В структурно отношение те са представени от словосъчетания с компоненти от един или няколко езикови източника. Те са с най-ниска продуктивност и различно ниво на адаптивност. Използват се в английската терминология в чист вид (*en coup de sabre lesion/полоса по тупу „удар сабли“/лентоподобна лезия туп „удар на сабя“* - френска заемка); запазват частично графичната си форма (*cri-du-chat syndrome/синдром кошачьего крика/синдром на котешкото мяукане* - френско-гръцка заемка) или се адаптират в английския език с оглед английската граматика - немските термини се изписват с малка буква и определителен член (*bur/бор/борер*).

Всичко това, както и наличието на **изконно английски** метафорични термини в изследвания сегмент (14,3% - 57 единици, *dog teeth/клыки/кучешки зъби*) говори за нарастващия стремеж на английския език да участва и влияе на терминообразуващите процеси в англоезичната терминология, а оттам и в международната.

Хетерогенност (свързана с различните видове езикови източници) и **хетерохронологичност** (свързана с различните исторически периоди на развитие на езиците - източници на анализираната терминология) са специфични характеристики на етимологичния състав на английските метафорични единици в терминосистемите на ДМ и ЧЧЛХ.

4.5. Оформяне на синонимни редове в англоезичния метафоричен корпус на ДМ и ЧЧЛХ

Традиционната употреба на термините в дадено научно поле, наличието на различни гледни точки в науката, взаимообменът на информация на различни езици, често свързан със специфични национални микротерминосистеми, недостатъчните планомерни систематични усилия за ограничаване на ръста в синонимите определят дискуссионната природа на терминологичната синонимия.

Тази част от III глава е посветена на проявите на терминологичната синонимия в англоезичния метафоричен корпус на ДМ и ЧЧЛХ. Споделя се

схващането за синонимите на българската и чешката езиковедска школа: принадлежност към една и съща част на речта; различен звуков състав; различия в семантичен и стилистичен аспект, водещи до пълна и частична синонимия; функциониращи в определен времеви период и в дадена общоезикова система единици (Пернишка 2013: 556; Filipes, Cernak 1985: 133). Уточнява се разбирането за „терминологична синонимия“ в медицинския дискурс - случаите, при които понятието за един и същ медицински обект се номинира по различен път или се назовават негови различни признаци.

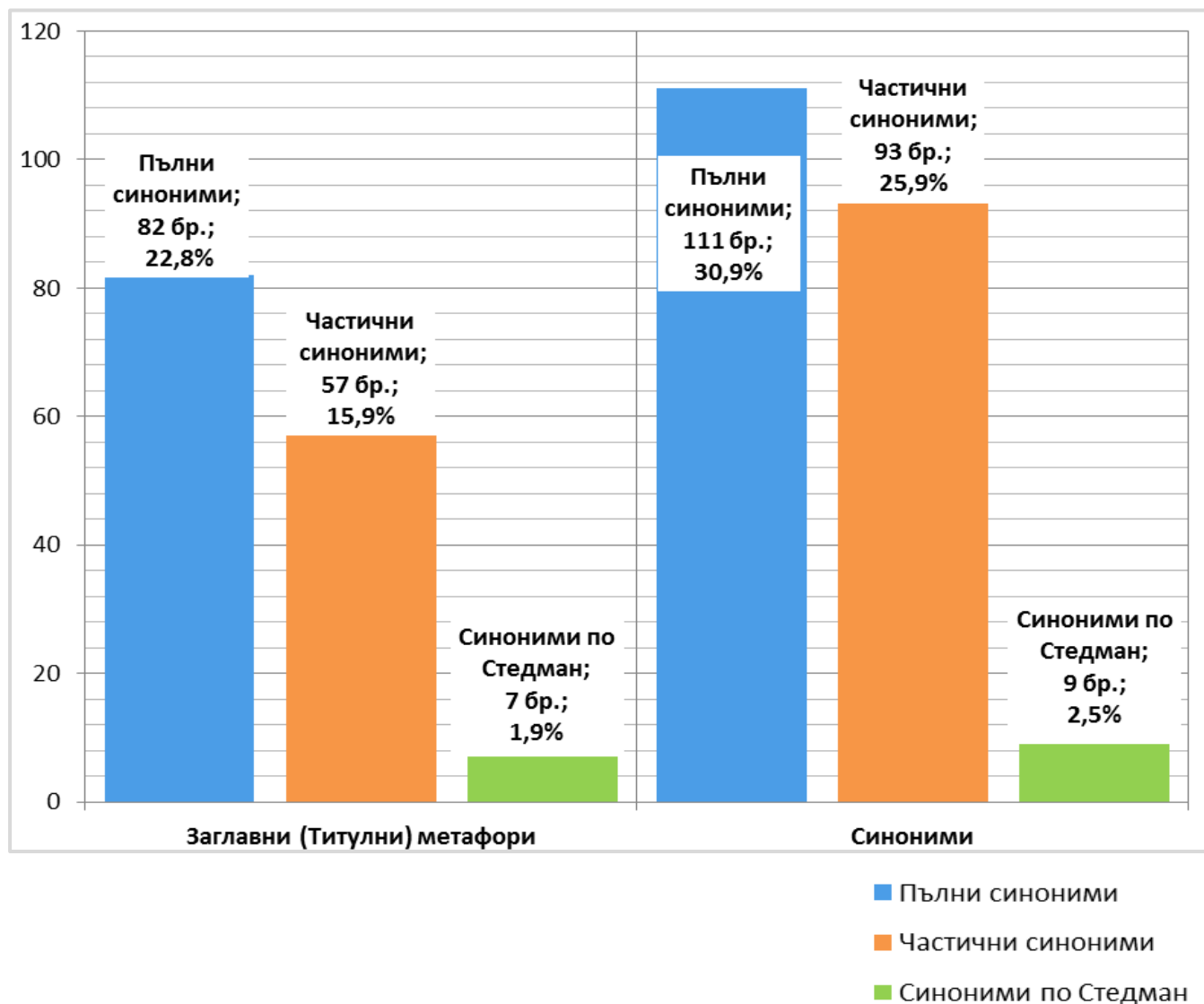
Обект на синонимното изследване се явява ексцерпиран сегмент (400 метафорични единици) от „Толковый англо-русский и русско-английский словарь метафорических терминов черепно-челюстно-лицевой хирургии и стоматологии“ (Новодранова 2007б). Някои автори отнасят към синонимите графичните и структурните варианти на метафоричните термини - например, Т. Стедман, чийто тълковен медицински речник бе също използван (Stedman's concise medical dictionary for the health professions 2001). Разграничавайки терминологичните варианти (абсолютна тъждественост на семантичната структура на единиците при различни графично-структурни елементи) от синонимите, въведохме в синонимната класификация графично-структурни варианти на метафоричните термини по Стедман (напр. *chalazion, chalazia (градина на веке, халязион/ечемик, халацион, киста на клепача)*).

Отчитайки разнообразието от подходи за изучаване на явлението синонимия, прилагаме семантичния речников подход (изследване на лексикалния езиков слой).

Установи се силна тенденция на метафоричните термини за встъпване в синонимни отношения (87.8% - 351 единици). Само 12.2% или 49 термина не са се развили в тази насока (напр. *bayonet-shaped dental explorer (зубной штыковидный зонд/байонетна зъбна сонда)*). Синонимният ред най-често е представен от два до шест термина (напр. *roof of the skull/skull cap/calvaria (свод черепа, крыша черепа/черепен покрив)*; *canine tooth/eye-tooth/cuspid (клык/кучешки зъб)*).

Семантичната същност на синонимията е свързана с еквивалентността на целия обем значения на терминологичните единици, техни отделни значения или съвпадащи елементи на значенията. На това основание обособихме два вида синонимия: **пълна (абсолютна)** и **частична (относителна)**. Идентифициращите параметри, по които дадена езикова единица се превръща в научен термин - еднозначност (контекстуална независимост), точност и стилистична неутралност - са в основата на **доминиращата позиция на пълната синонимия** и оформянето на подобна насока на развитие на метафоричната терминология на анализирания корпус. На Диаграма 1 е отразен интензитетът на проявите на синонимия в

изследвания сегмент, а всички синонимни редове са представени в три таблици (графично-структурни варианти по Седман, пълни синоними, частични синоними) в рамките на тази част от дисертацията.

Диagr. 1. Класификация на синонимите на метафоричните термини

Пълната синонимия е основана на пълна тъждественост на обема информация за анализирания дентален обект в смислов и функционално-стилистичен план. Представена е от синонимни редове, състоящи се от **две до пет** метафорични единици със **заглавна (титулна) метафора** и **съответната синонимна единица/единици**, формирани въз основа на междуезиковата гръко-латинска синонимия (напр. *dental arch/arcus dentalis* (зубная дуга/зъбна дъга, арка); *neck of a tooth/collum dentis/cervix dentis/dental neck* (шейка зуба/зъбна шийка)).

Частичната синонимия включва терминологични единици, характеризиращи се с тъждественост на техни отделни значения. Представена е от синонимни редове, състоящи се от **два до шест** метафорични термина със **заглавна (титулна) метафора** и **съответния синоним/синоними** (напр. *cheesy necrosis/caseation/caseification/curdy pus/caseous degeneration/caseation necrosis* (*творожистый распад/казеозна, сиренеста некроза*); *thimble crown/cap crown/shell crown* (*наперстковая коронка зуба/метална зъбна коронка*)). В зависимост от термините, които встъпват в синонимни отношения, се различават два вида частична синонимия: междуезикова (заимствани и изконни термини) и вътрешноезикова (свързана с отделните етапи на развитие на научното познание и различните научни школи в дадена страна).

Отчитайки етимологията на разглежданите англоезични синонимни единици, установихме следните причини за възникване на явлението терминологична синонимия: 1. Най-често на база гръко-латинската синонимия - едно и също понятие е обозначено с термини или терминоеlementи с гръцки или латински произход - (лат.) *palatum fissum* - (гр.) *uranoschisis* (*расщелина твърдого неба/вълча уста, паст, небна цепка*); 2. На база заимствана и изконна терминология - (лат.) *lingua plicata* - (англ.) *furrowed tongue* (*бороздчатый язык/набразден език*); 3. На база изконна английска терминология - (англ.) *cheesy necrosis* - (англ.) *curdy pus* (*некроз творожистый/казеозна, сиренеста некроза*).

Потвърди се и наличието на вътрешнодялова терминологична синонимия, възникваща на основата на различни терминологични номинации на дадено научно понятие в определена област на медицината и синтетичност на редица направления в медицината, в това число и на изследваните ДМ и ЧЧЛХ (*one part implant = one-stage implant; surgery field = operating field = operative field*).

Заключихме, че от една страна, терминологичната синонимия в медицинския дискурс е доста противоречиво явление, което може да отежни семантиката на научния текст, а оттук и диалогичността в научната комуникация както между специалисти така и между обучаващ и обучаван. От друга страна обаче, терминологичната синонимия е механизъм за фиксиране на новия възглед на специалиста върху предмета на мисълта; за избора му на нова номинация на вече известното понятие, разглеждано от него в нов аспект и отразено в езика на съответното научно поле. Очевиден е стремежът на терминотвореца за представянето на медицинския обект съобразно параметрите на научния термин и родните езикови ресурси. Тук неминуемо можем да говорим за **съотношението терминологична синонимия - ниво на познание и развитие на научната мисъл**. По-високото ниво на развитие на науката е предпоставка за едно по-синонимно мислене на специалиста. Този процес налага и **регулация на синонимията** в научната медицинска литература от практико-приложна гледна

точка посредством **терминологична стандартизация** - стандартизиране на един от синонимните варианти и „архивиране“ на останалите, запазвайки ги в качеството си на нагледно езиково средство за нуждите на специализираното обучение, което освен че подчертава значимостта на терминологичната синонимия за науката и научния обмен на информация, изисква и включването на широк кръг специалисти със съвкупност от усвоени знания и умения.

5. Заключение

В заключителната част се обобщават резултатите и изводите от изследването, очертават се наблюдаваните тенденции в развитието на английския метафоричен терминологичен апарат на ДМ и ЧЧЛХ, изтъкват се приносните моменти, посочват се перспективи за бъдещи изследвания.

Работната хипотеза на настоящето изследване, заключаваща се в разглеждане на метафоризацията в английските терминосистеми на ДМ и ЧЧЛХ в качеството си на вербално представяне на прагматично обработеното специализирано научно знание, отразяващо миросгледната система, основите на мисловната дейност, лингвокултурната компетенция и професионалният опит на специалиста, се потвърждава комплексно на всеки етап от разглеждане на тенденциите метафоризация, структурно-синтактични характеристики, етимологично разнообразие, синонимия с фокус върху моделирането на съответните терминосистеми в рамките на конкретния английски метафоричен корпус.

5.1. Основни положения

1. Терминологичната метафоризация представлява закономерно явление и заема важно място във формирането на концептуалния апарат на нови терминосистеми при появила се необходимост от номинация на дадено понятие в съответната научна област.
2. Метафоризацията се явява когнитивен механизъм за терминообразуване в областта на английската терминология на ДМ и ЧЧЛХ, в който участва концептуалната интеграция на различен тип знания със специализиран и неспециализиран характер.
3. Концептуалната интеграция в областта на английската терминология на ДМ и ЧЧЛХ се мотивира от структурата и съдържанието на областта източник, но в хода на интеграцията настъпва обработка на знанието с оглед спецификата на новата област и фоновите знания на специалиста. В резултат на концептуалното обогатяване се формира концептуална метафора, събрала в себе си признаците на старото и новото знание.

4. Терминологията на ДМ и ЧЧЛХ, като част от терминологията на специализирания медицински домейн, се характеризира с широко приложение на метафорични термини, които изграждат единна система на метафоричното терминообразуване в съответните области на научното познание. Тази система е представена от метафоричен корпус със свои закономерности, типология и модели.

5. Метафоричните модели, изследвани в англоезичния корпус на терминосистемите на ДМ и ЧЧЛХ, са построени на принципите **системност** (единство от компоненти, подредени по определен начин, взаимосвързани и със свое място в цялото), **избирателност** (категоризация на метафоричната единица на база областта източник), **антропоцентризъм** (езиковите явления се разглеждат във взаимовръзка с човека, неговата дейност, поведение и мисъл), **регулярност** (намира израз в характерни за английския език езикови средства за експликация и оформление в структурно-синтактичен план), **хетерогенност** (нееднородност, разносъставност на компонентите на даден метафоричен термин в етимологичен план), **хетерохронологичност** (обуславя се от различните фази в историята на развитие на езиковите източници на терминологията на ДМ и ЧЧЛХ), **тъждественост на семантичната структура** (наличие на пълна или частична терминологична синонимия в изследвания корпус).

6. Английското метафорично терминообразуване е силно повлияно от класическите езици (старогръцки и латински) - явление, което се наблюдава и в терминологията на други европейски езици. В англоезичните терминосистеми на ДМ и ЧЧЛХ това влияние се проявява във всички аспекти: метафорично моделиране, етимология, структурен състав, синонимия.

7. Всеки метафоричен термин е своеобразна микросистема от познания за света, респективно и познания за съответния медицински обект. Колкото по-високо е нивото на развитие на научната мисъл, колкото по-прогресивно е мисленето, толкова по-разнообразни са начините за изразяване на фрагменти от действителността в езикови форми, т.е. терминологичната метафоризация е мерило за висотата на развитие на научната мисъл и творческата сила и вариативност на езика.

8. Индивидуалната компетенция на специалиста, разбирана като комплекс от опит, знания, мислене, умения и отношения, позволяващи индивидът (респективно специалистът) да се справи ефективно в дадена ситуация детерминира до голяма степен начините на формиране на концептуалния апарат на определена научна област, един от които се явява терминологичната метафоризация.

9. Концептуалният блендинг като вид метафоризация е универсален когнитивен механизъм, присъстващ в съзнанието на индивида; приложим във всяка езикова среда, независимо от езика на вербализиране на метафоричната мисъл и провокиращ терминотворчеството в една или друга област на научното познание.

10. Индивидът, респективно специалистът, с цялата сложност на своето битие, съзнание, светоусещане, професионализъм и енциклопедична компетенция се проектира метафорично върху номинациите за анатомичния строеж на човешкото тяло, симптоматика, заболявания, патологични изменения, лечебни процедури и инструментариум.

11. Очертават се няколко основни характеристики, определящи и способстващи формирането и развитието на метафоричния език на англоезичните терминосистеми на ДМ и ЧЧЛХ при направения корпусен анализ: **перцепция, концептуалност, енциклопедичност, опит (специализиран и неспециализиран).**

5.2. Перспективи

Получените резултати от изследването на основните тенденции в англоезичните терминосистеми на ДМ и ЧЧЛХ биха могли да се превърнат в отправна точка за:

- анализ с по-широк обхват на пресечните точки на метафоричната терминология на ДМ и ЧЧЛХ с терминологичния език на други медицински специалности;
- изследване на бързо нарастващия терминологичен фонд на съвременните тясно специализирани подклонове на ДМ и ЧЧЛХ - имплантология, реконструктивна, пластично-възстановителна, естетична ЧЧЛХ и др.;
- изучаване на взаимоотношенията между терминологичния апарат на ДМ и ЧЧЛХ и този на други немедицински специализирани домейни.

III. Приноси на дисертационния труд

1. Систематизиране и класифициране на англоезични метафорични термини от областта на ДМ и ЧЧЛХ с обособяване на техните лингвистични и екстралингвистични характеристики от лингвокогнитивен ракурс въз основа на методите на концептуалната интеграция;
2. Проследяване на основните разлики и/или прилики с метафорични рускоезични термини от научното поле на ДМ и ЧЧЛХ в качеството си на метаезикова рамка на езика-обект и сравнителен материал;
3. Извеждане на модели за експликация на метафоричните термини в англоезичния корпус съобразно разглежданите тенденции: метафоризация, структурно-синтактични характеристики, етимологично разнообразие, синонимия;
4. Изследване на функционирането на концептуалния блендинг като механизъм на метафорично осмисляне на 30 терминологични единици в съзнанието на езиков колектив от български студенти, обучаващи се по специалността „Дентална Медицина“;
5. Изследване на спецификата на метафоричната номинация в научното поле на ДМ и ЧЧЛХ, допринасящо за по-нататъшното развитие на теорията на метафората и по-дълбокото разбиране на когнитивните процеси, лежащи в основата на номинацията на нови обекти и явления;
6. Кратко медицинско описание на отделни метафорични единици и интерпретация и превод на някои от тях (нефиксиран в лексикографските източници или без тълкование) след проведени консултации със специалисти от ФДМ на МУ - София;
7. Приложение на получената езикова база данни в процеса на:
  - преподаване и обучение на английски, руски и български език на студенти и специализанти по ЧЧЛХ (българи и чужденци) в денталните факултети на медицинските университети;
  - повишаване езиковата медицинска компетенция на специалисти, необходима за преподавателския процес, участие в международни медицински форуми и конференции и за споделяне на натрупаната експертиза на международно ниво;
  - изготвяне на учебници, учебни помагала, монографии, статии и др.;

- регулация на медицинската лексика посредством терминологична стандартизация, в частност - включване и селектиране на синонимни варианти в разглеждания професионален домейн;
- усъвършенстване на терминографската практика и специализирания медицински превод.

IV. Библиография, цитирана в автореферата

Алексиев, Б. Контрастивни аспекти на терминологичната метафора. Автореферат на дисертация за присъждане на научната и образователна степен „доктор“. СУ ”Св.Климент Охридски”, София, 2005.

Болдырев, Н. Н. Когнитивная семантика. Курс лекций по английской филологии. Издательство Тамб.ун-та, Тамбов, 2001.

Володина, М. Н. Когнитивно-информационная природа термина (на материале терминологии средств массовой информации). Издательство Моск. ун-та, Москва, 2000.

Колшанский, Г. В. Соотношение субъективных и объективных факторов в языке. Москва, 1975.

Кубрякова, Е. С. Части речи с когнитивной точки зрения. Институт языкознания РАН, ТГУ, Москва, 1997.

Кубрякова, Е. С. Языковая картина мира как особый способ репрезентации образа мира в сознании человека. - В: Вестник Чувашского госуд. пед. ун-та им. И. Я. Яковлева, 2003, № 4, с. 3 - 12.

Кубрякова, Е. С. Язык и знание. На пути получения знаний о языке. Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. Рос. Академия наук. Институт языкознания. Сер. Язык. Семиотика. Культура. Языки славянской культуры, Москва, 2004.

Кънчева, П. Българската анатомична терминология днес. Мед. изд. „Арсо”, София, 2009.

Липилина, Л. А. Когнитивные аспекты семантики метафорических инноваций. Автореферат дис. канд. филол. наук. Москва, 1998.

Новодранова, В. Ф. Образование терминов как номинативный процесс особого рода. - В: Языковая номинация. Тезисы докладов международной научной конференции, Минск, 25-26 июня 1996 г. МГЛУ, Минск, 1996, с.188 - 189.

Новодранова, В. Ф. Композиционная семантика (на материале медицинской терминологии). - В: С любовью к языку. Сб. научных трудов. ИЯ РАН, ВГУ, Москва, Воронеж, 2002, с. 315 - 319.

Новодранова, В. Ф. Именное словообразование в латинском языке и его отражение в терминологии. Языки славянской культуры, Москва, 2007а.

Новодранова, В. Ф. Толковый англо-русский и русско-английский словарь метафорических терминов черепно-челюстно-лицевой хирургии и стоматологии. Издательство МИА, Москва, 2007б.

Пернишка, Е. Лексикална семантика. Структурно-семантични особености на българската лексика. - В: Българска лексикология и фразеология. Т. 1. Българска лексикология. АИ „Проф. М. Дринов“, София, 2013, с. 395 - 592

Попова, М. Термини - словосъчетания. Изд. на БАН, София, 1985.

Попова, М. Типология на терминологичната номинация. Изд. на БАН, София, 1990.

Попова, М. Теория на терминологията. ИК”Знак’94”, В. Търново, 2012.

Серебрянников, Б. А., Е. С. Кубрякова, В. И. Посталова, В. Н. Телия, А. А. Уфимцева. Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. Наука, Москва, 1988.

Станкова, И. Термин, терминология, понятие и научен концепт в анатомичната терминология. - В: Годишник. Т.І. Департамент по езиково обучение и студентски спорт, Медицински Университет, София, 2009, с. 47 - 60.

Татаринов, В. А. Общее терминоведение. Энциклопедический словарь. Российское терминологическое общество РоссТерм. Издательство „Московский Лицей“, Москва, 2006.

Харитончик, З. А. Теория номинации сегодня и вчера. - В: Языковая номинация. Тезисы докладов международной научной конференции, Минск, 25-26 июня 1996г., МГЛУ, Минск, 1996, с. 24 - 25.

Chomsky, N. Language and mind. Cambridge University Press, New York 2006.
- In: <https://www.ugr.es/~fmanjon/Language%20and%20Mind.pdf>

Fauconnier, G. Mental Spaces. Cambridge University Press, Cambridge, 1994.

Filipec, J., F.Čermák. Česká lexikologie. Academia, Praha, 1985.

Lakoff, G. The Contemporary Theory of Metaphor. - In: Metaphor and Thought. Cambridge University Press, New York, 1993, p. 202 - 251.

Lakoff, G., M. Johnson. Metaphors we live by. The University of Chicago Press, Chicago, London, 1980.

Reddy, M. J. The conduit metaphor - a case of frame conflict in our language about language. - In: Metaphor and Thought. Cambridge University Press, Cambridge, 1979, p. 284 - 324.

Stedman, Th. L. Stedman's concise medical dictionary for the health professions: illustrated. Lipponcott Williams & Wilkins, University of Dayton, Ohio, 2001.

Turner, M., G. Fauconnier. Conceptual Integration Networks. - In: Cognitive Science, vol. 22, issue 2, 1998, p. 133 - 187.

V. Списък на избрани публикации на дисертанта по темата на дисертацията

1. Taneva S. Y. Specifics of medical eponymous terminology (in view of English, Russian and Bulgarian medical discourse). - В: Здравье человека, теория и методика физической культуры и спорта, 2020, т. 20. № 4. с. 42 - 48.

URL: <http://journal.asu.ru/zosh/article/view/4.06>

DOI: [https://doi.org/10.14258/zosh\(2020\)4.06](https://doi.org/10.14258/zosh(2020)4.06)

2. Taneva S. Y. Medical discoveries, diseases and syndromes in eponymous terminology (based on English, Russian and Bulgarian medical discourse). - В: Университетская клиника, 2020, № 4(37), с. 97 - 101. ISSN 1819-0464.

URL: <http://journal.dnmu.ru/index.php/UC/article/view/622>

DOI: [https://doi.org/10.26435/uc.v0i4\(37\).622](https://doi.org/10.26435/uc.v0i4(37).622)

3. Taneva S. Y. Medical terminology as a part of the matrix of scientific knowledge (in view of English and Bulgarian academic languages). - В: Университетская клиника, 2020, № 3(36), с. 145 - 151. ISSN 1819-0464.

URL: <http://journal.dnmu.ru/index.php/UC/article/view/615>

DOI: [https://doi.org/10.26435/uc.v0i3\(36\).615](https://doi.org/10.26435/uc.v0i3(36).615)

4. Taneva S. Y. Basic mechanisms of dental medicine terminology. - В: Здравье человека, теория и методика физической культуры и спорта, 2021, т. 21, № 1, с. 38 - 45. URL: <http://journal.asu.ru/zosh/article/view/9434>

DOI: [https://doi.org/10.14258/zosh\(2021\)1.05](https://doi.org/10.14258/zosh(2021)1.05)

5. Taneva S. Y. Anthropomorphic metaphorical model "Person" and its manifestations in Dental and Cranio – Maxillofacial terminology. Здравье человека, теория и методика физической культуры и спорта, 2020, т. 20, № 4, с. 4 - 11.

URL: <http://journal.asu.ru/zosh/article/view/4.01>

DOI: [https://doi.org/10.14258/zosh\(2020\)4.01](https://doi.org/10.14258/zosh(2020)4.01)